

2.17 Over Gerrit Vlak, de palingleurdershut / Tolleggershut in het Nederlands Openluchtmuseum en meer over de vishandel rond het IJ en de aanleverende visserij rond 1800/1900

Over Gerrit Vlak, de palingleurdershut / het tolleggershutje in het Nederlands Openluchtmuseum en meer over de vishandel rond het IJ en de aanleverende visserij rond 1800/1900

reader augustus 2021
Ronald van Loenen

Van alle locaties in het museum vind ik de palingleurdershut een beetje een ondergeschoven locatie. Het is de kleinste locatie die we hebben en een beetje weggestopt naast de bakkerij. En dat terwijl het een locatie is met een boeiende en interessante context. Ik heb wat onderzoek gedaan en heb van verschillende instanties en personen meer informatie gekregen die ik in deze reader heb gebundeld. Ook staan er linken naar bijpassende sites op internet rond Gerrit Vlak, maar met name ook rond zijn leefomgeving, het Tolhuis in Amsterdam-Noord en de ontwikkelingen van de vishandel rond het IJ waar hij mee te maken had. Omdat verschillende artikelen en websites voor een deel dezelfde bronnen en eerder gepubliceerde artikelen hebben gebruikt of, kom je soms dezelfde teksten en foto's tegen die ik heb laten staan zoals ze in de artikelen voorkwamen.

Complete artikelen uit bronnen waarbij die een onderdeel in een heel blad zijn, heb ik integraal gescand en als zelfstandig geheel toegevoegd. Daarin heb ik de oorspronkelijke spelling niet gewijzigd.

In het eerste artikel uit het ontvangen jaarboek 2009 van het Volendams Museum, komt Gerrit Vlak aan de orde. Gerrit vlak komt voor in het artikel maar gaat veel verder. Het artikel gaat vooral over de Tolhuisleggers en de hele vishandel op het IJ in de periode voor en na 1900. De Tolhuisleggers woonden in eerste instantie in de buurt van het Tolhuis in Amsterdam Noord en zijn rond 1912, wat er nog van over was, verhuisd naar de Laanweg. Gerrit Vlak was in het hele gebeuren rond het IJ een onderdeel, en door de informatie over de vishandel ontstaat er een breder beeld rond het wonen en werken van Gerrit Vlak van de palingleurdershut.

Het tweede grote artikel is een serie van 5 onderdelen uit het maandblad van de KNMC (Koninklijke Nederlandsche Motorboot Club). Een groot deel hiervan is letterlijk gelijk aan het stuk van het Volendams Museum uit 2009. Ik heb dat zo gelaten. Veel aan die tekst gekoppelde afbeeldingen zijn wel anders. De linken naar de verschillende tijdschriften zelf zijn onder aan het artikel toegevoegd.

Het derde grote artikel uit 1997 is afkomstig van de vereniging Oud Volendam en heb ik gehad van het Waterlandsarchief. Dit artikel behandelt meer de ontwikkeling van de visserij van de Volendammers.

Daarna volgen er nog een aantal kleine artikelen en linken naar websites die direct al over een kort beschreven aansluiten onderwerp gaan.

Ronald van Loenen
Vrijwilliger NOM
Augustus 2021

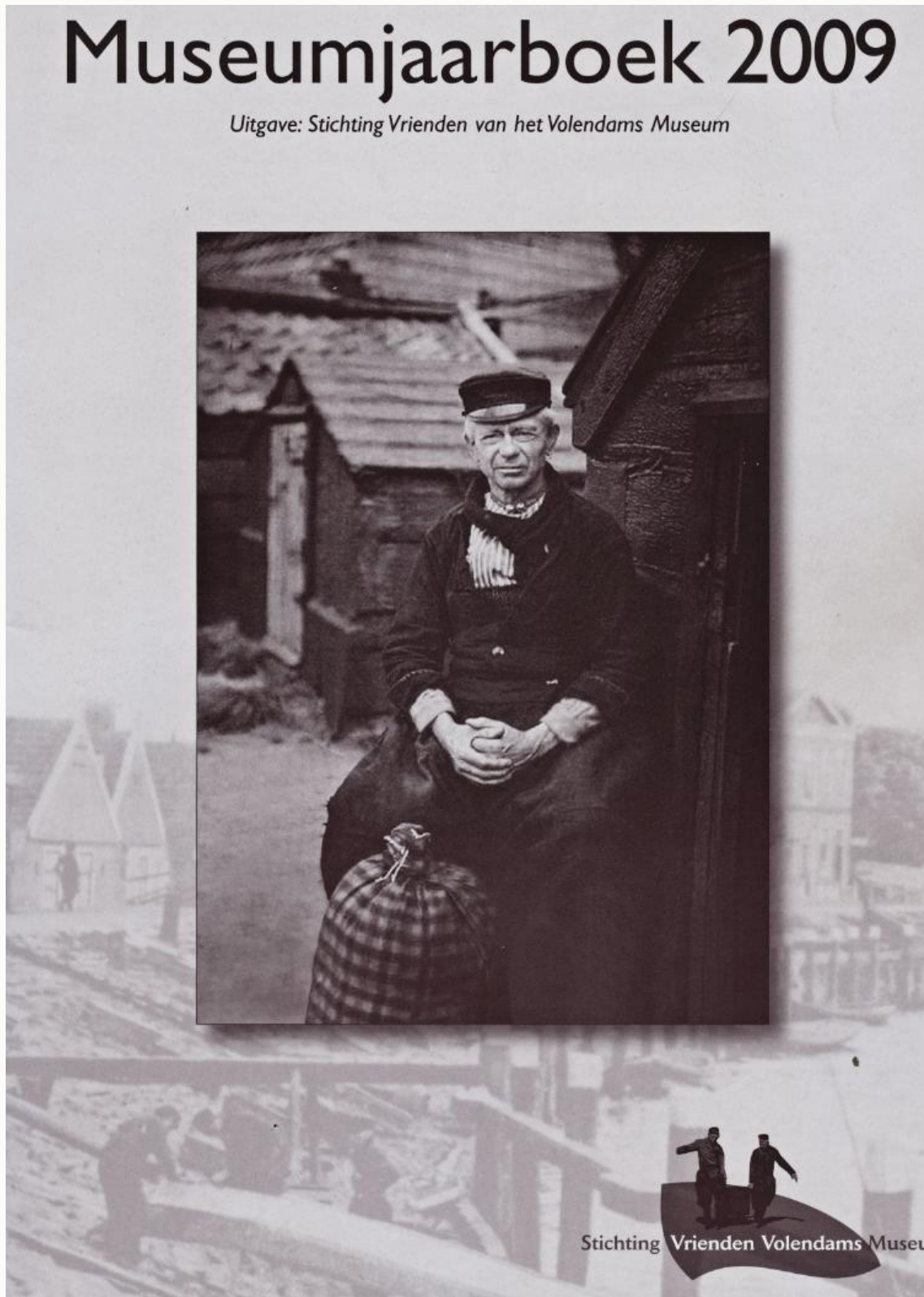
Inhoud

Overgenomen uit Museumjaarboek Volendams Museum 2009	6
Voorwoord	7
Bij premiefoto 2009	9
Rondom het Tolhuis	11
Vissen tot Lisse	11
Het Tolhuis	13
Tolhuisleggers van meer markten thuis	15
Het IJ als drijvende markt.....	19
Ontwikkelingen rond het IJ	21
Amsterdam visstad bij uitstek	26
De ventershutten van het Tolhuis	30
Nog meer veranderingen	37
Visaanvoer na 1900	39
Een tijdperk loopt ten einde	43
Een nieuwe fase tegemoet	45
Bronnenoverzicht.....	50
Uit maandblad van de KNMC	53
Rondom het Tolhuis (Deel 1).....	53
Het Tolhuis, een gebouwtje met historie	53
Rondom het Tolhuis (Deel 2).....	56
Vissen tot Lisse.	57
De eerste Tolhuisleggers.....	58
Rondom het Tolhuis (Deel 3).....	59
De ventershutten bij het Tolhuis.....	59
Rondom het Tolhuis (Deel 4).....	62
Een groeiende markt.....	62
De populaire garnalen	63
Ik pak ze bij kop en staart	64
Rondom het Tolhuis (Deel 5).....	65

Vereniging oud Volendam 1997	69
VOLENDAMMER VISSERIJEN VISHANDEL	69
Tolhuisliggers	69
Vishandel vanaf de botters	72
Volendammers op Terschelling	74
De Volendammer botters	77
Overzicht van Volendam als vissersplaats	77
Bronnen:	84
Eigen Aanvullingen.....	84
Gelderse Kade / Nieuwmarkt.....	84
Andere teksten vanuit NOM-documenten	87
Waterlandsarchief	88
genealogieonline.nl	92
geheugen.delpher.nl	92
Izi.travel/nl.....	93
Hart Amsterdam.nl	94
Deel van de stamboom van Gerrit Vlak:.....	95
Archief NOM map palingleurdershut	98
Via het Waterlandsarchief.nl.....	107
Verdere linken rond deze reader.	108
Locaties in het museum in de loop der jaren:	110

Overgenomen uit Museumjaarboek Volendams Museum 2009

Volendams Museum, blz. 3 t/m 31

Opmerking vooraf:

Dit artikel is voor intern gebruik met toestemming integraal overgenomen uit het aangegeven museumjaarboek. De layout is aangepast om digitaal een goed leesbaar geheel te krijgen. Verder zijn er wat linken en notes toegevoegd om bepaalde begrippen te verduidelijken.

Voorwoord

In de beschrijvingen bij de premiefoto's en in de jaarboeken die tot nu toe zijn uitgebracht is een schat aan historische wetenswaardigheden te vinden. Het merendeel van de prachtige premie-foto's en jaarboeken is nog in het museum verkrijgbaar. Vanaf het jaar 2000 bevatten de Museumjaarboeken meer uitgewerkte artikelen over speciale thema's uit Volendams verleden. Aan de hand van de beschikbare brongegevens is de laatste jaren meer gedaan aan vergelijkend bronnenonderzoek. Daarvan is onder meer sprake geweest bij de volgende publicaties: Het Kerstlied van Schokland (2002), Land- en zeeverbindingen vanuit Volendam (2004), De Marken-Express (2004), Ontstaan en historie van de Volendammer kermis (2005), Sint Maartenviering in Volendam (2005), Uit de militaire historie van Volendam (De Landstorm, 2006), De Schat van Jaap van Ginniken (over het Volendams dialect, 2007), Katholieken en protestanten en de Griefmermeerde kerk (2008), Oudste schetsen (uit 1838) van Volendammer haven ontdekt? Vroege kunst rond thema Volendam (2008) en De Geschiedenis van de Pluimveehouderij (Deel 1, 2007 en deel 2, 2008).

Met de uitgave van het Museumjaarboek 2009 kunnen wij onze lezer weer een uniek document aanbieden. Rond het seizoensthema 'UIT VOLENDAMS VERLEDEN' is een gevarieerde en boeiende aflevering samengesteld. De premiefoto van dit jaar is aanleiding geweest om onderzoek te doen naar de geschiedenis van de Tolhuisleggers. Door de onvolledige en vaak tegenstrijdige gegevens gaf het heel wat 'spitwerk' om een betrouwbare reconstructie te maken van dat tijdperk. De periode van de Tolhuisleggers vormt echter een belangrijk onderdeel van de vroegste historie van de Volendamse visserij en vishandel. Het bestuur is dan ook verheugd met dit nieuwe deelonderzoek en vandaar prijkt de foto (door Bernard Eppers uit 1915) van de bekendste Tolhuislegger Gerrit Vlak op het voorblad. Aflevering 3 van de serie over de Geschiedenis van de pluimveehouderij verschijnt overigens in een van de volgende afleveringen van het museumjaarboek.

Zoals vooraf aangekondigd bevat deze uitgave berichten over de eerste culturele activiteiten in het op 1 maart 1908 geopende St. Jozefgebouw. Dan volgen: een tijdschriftartikel over de haringvisserij in de periode voor

de afsluiting en een opmerkelijk bericht over de oudst bekende Volendamfoto. Na de nieuwe rubriek onder de naam De Sprokkelmand waarin kleine nieuwtjes uit vroeger tijd volgt een leuk verhaal over het bezoek van de beroemde Franse revuester Mistinguett. Tot slot een Volendammer sprookje uit 1897 en een interessant artikel over de diverse bronnen waaruit geput kan worden om historie te bedrijven. Het Museumjaarboek 2009 is een afwisselend en waardevol document geworden en we hopen dat IJ de vele inspanningen die zijn verricht om deze aflevering te realiseren zult kunnen waarderen. In het museum zelf is het afgelopen jaar weer haal doorgewerkt aan de interne renovatie en de inventarisatie en herindeling van de collectie. Wij hopen dat IJ de nieuwe tentoonstelling in ons museum met een bezoek zult vereren. Tenslotte roepen wij u op om het museumwerk te blijven steunen onder het motto van George Bernard Shaw: Wij worden niet wijzer door de herinnering aan ons verleden maar door de verantwoordelijkheid voor onze toekomst.

Het Bestuur

Bij premiefoto 2009

(NB. De premiefoto is een aparte bijlage en hier niet bijgevoegd)

Vanaf de zuidoever van het Amsterdamse IJ en ter hoogte van het huidige Havengebouw ziet men aan de overkant het Shell-kantoor Overhoeks met bovenop het bekende logo met de schelp. Niet ver daar vandaan bevindt zich een partycentrum met de historische naam Tolhuis. Dit jaar verhuist het complex van de Shell naar een naastgelegen nieuwbouwlocatie terwijl voor de naburige Buiksloterham een ambitieus waterwoonproject op stapel staat. In een periode die mogelijk begon voor 1800 en duurde tot ongeveer 1912 was het terrein benoorden het hoge gebouw met de schelp het domein van de Volendamse Tolhuisleggers. Dank zij verzamelaar Jan Koek uit Monnickendam kunnen wij onze lezers dit jaar een bijzondere premiefoto presenteren. Het is een aandoenlijke opname van een gezin, dat rond 1900 op het terrein bij het Tolhuis woonde. Afgaand op het paar kleine klompen voor de deur had het gezin twee kinderen.

Voormalig Shell-hoofdkantoor Overhoeks met daarachter het voormalige terrein van de Tolhuisleggers.

Volendam had vanaf 1650 vissers die tevens vishandelaar waren. In elk geval rond 1750 waren er visventers die dat vak uitoefenden als hun hoofdberoep en in de burgerlijst van het jaar 1810 staan er 39 vermeld.

Hoog bezoek van de vishandelaren. Links vooraan Dirk Hansen (geb. 5-1-1873. overl. 17-5-1944) en rechts vooraan Jan Zwarthoed Sr. (Jennoe. geb. 29-3-1860. overl. 5-6-1942). In deuropening links onder Tolhuislegger Jentje Schilder (van de Trieter), boven hem Gerrit Vlak en rechts van hem zoon Gerrit Vlak.

*Volendammer visventers op de Rozengracht in 1905.
Een van de eerste foto's van de beroemde fotograaf Bernard Eilers.*

Een grote groep werd gevormd door de boerenventers die te voet of met bootjes (van het type [blazer](#), [punter](#) en [grondel](#)) en later met hondenkar of bakfiets het achterland introkken om in de Purmer, Beemster, Zaanstreek en zelfs in de Schermer tot en met Alkmaar toe hun waren aan de man te brengen. De stadsventers van Haarlem verbleven op doordeweekse dagen in hutten bij Spaarndam waar de botters uit de Haarlemmermeer hun vis kwamen lossen.

Volendammer boerenventers nemen de tram op weg naar hun klanten in 1903.

De Amsterdamse venters werden Tolhuisleggers genoemd naar het Tolhuis waar zij hun hutten hadden opgetrokken. Zij hielpen 's nachts de

botters op het IJ met vis lossen om vervolgens hun bot, aal en garnalen aan de man te brengen in de Jordaan en elders in de hoofdstad. Vanaf 1888 begonnen de venters meer gebruik te maken van de tram en in 1903 kwam de ventersboot naar Amsterdam in de vaart. Vanaf 1920 gingen de venters steeds vaker op pad met vrachtauto's waardoor de ventersboot in 1930 uit de vaart raakte. Over de Tolhuisleggers als pioniers van de Volendamse vishandel gaat het nu volgende verhaal.

Rondom het Tolhuis

Vissen tot Lisse

Vanaf 1250 werd in het nog zoete water van het zuidelijk deel van de Zuiderzee en in het Noord-Hollandse veenmeer het Amsterdamse IJ met [kubben](#) en fuiken op baars, bot, garnalen en aal gevestigd. Een andere vroege vorm van visserij was de sluisvisserij¹⁾. Wanneer de aal in het najaar naar de Zuiderzee trok werd deze gevangen door met schuttingen aan elkaar verbonden fuiken of raamnetten voor de sluisdeuren te spannen. Bij de sluis van Spaarndam gebeurde dat al in 1440. In Volendam huurde Pieter Heer van 1542 tot 1550 met dat doel de Ganssluis af voor 3 gulden per jaar en ook in Edam werd bij de in 1554 gebouwde sluis gevestigd. Sinds 1450 visten waterschepen met kuilnetten in de Zuiderzee en in 1556 waren het Spaarndammers die met hun tochtschuiten een [kwakkuil](#) voortsleepten door het tot een visrijk binnenmeer uitgedijde IJ. Het net werd daartoe aan twee kruislings boven het achterschip uit stekende bomen bevestigd welke techniek heel geschikt was in ondiep water. In 1598 waren er op het IJ zo'n dertig van die tochtschuiten actief. Deze van een [bun](#) voorziene waterschepen waren voorlopers van de latere botters. In 1648 visten niet alleen de tochtschuiten van de Spaarndammers maar ook drijvers of 'quaken' op het IJ, het Wijkermeer en de Zaen. Nadat de binnenmeren Purmer, Beemster en Schermer waren drooggemalen raakte de voorraad zoetwatervis in het IJ en in het zuidelijke deel van de Zuiderzee rond 1650 uitgeput. Daarop werd de visserij met grotere waterschepen verlegd naar het ziltere deel van de Zuiderzee. Volendam beschikte daartoe in 1659 over 13 à 14 botschuiten en 20 quakken die op garnalen, aal en ansjovis visten en die vanaf het najaar negotie bedreven in rond- en platvis bij de Waddeneilanden. Mogelijk waren die schepen deels bemand door vissers die eerst woonachtig waren rondom het Purmermeer en langs de IJ-oeveren. Eenmaal in Volendam konden zij vanaf 1658 gebruik maken van een kerk die tevens als school diende en een in 1661 aangelegde palenhaven.

Wellicht waren er onder hen die hun vis buiten de afslag om mochten verkopen vanaf een van de voor 6 gulden te huren halve visbanken op de Dam. Zeker is dat de Volendammers in 1753 hun in het Waddengebied gevangen en opgekochte kabeljauw en schelvis in Amsterdam verhandelden. Maar dat gold ook voor vis uit het toen uitgestrekte en visrijke IJ, het Wijkermeer en de Haarlemmermeer waar de Volendammers spraken van 'vissen tot Lisse'. In zijn boek over Spaarndam haalt Dr. Tj.W.R. de Haan op pagina 62 uit de archieven aan dat: 'de armmeesters van Spaarndam op 14 oktober 1773 een bijdrage ontvingen van Volledammer botters'.

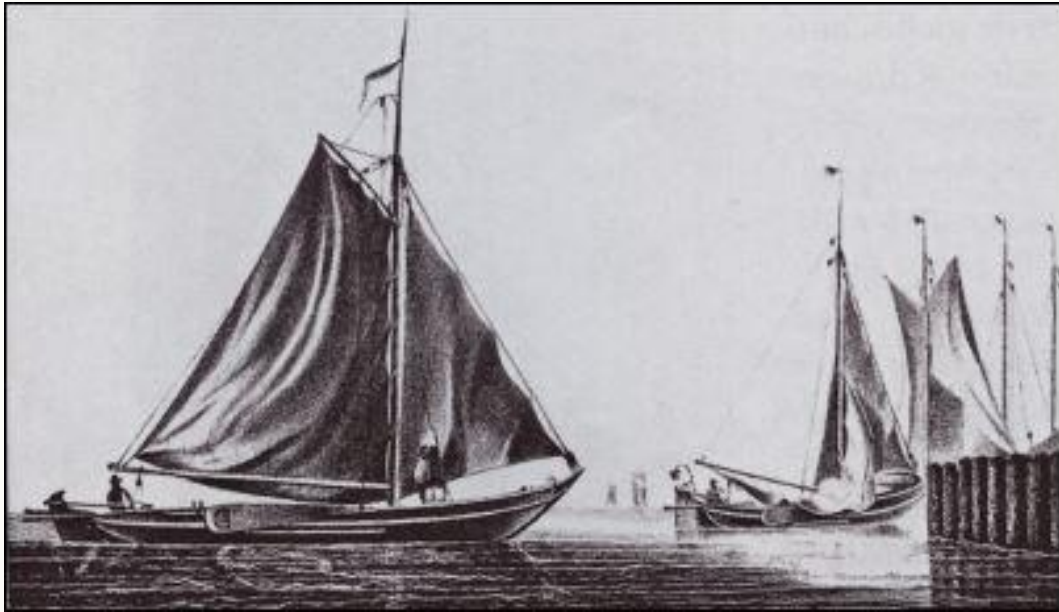
Volendammer botter VD 59 van H. Tuyp Ezn, vissend aan de kwakkuil.

In zijn 'Afbeeldingen van schepen en vaartuigen' uit 1831 vermeldt P. le Comte (pag. 44) over de Vollendammer kwakken: "Te Vollendam vindt men een zestigtal derzelve, die gedurende de week visschen in de Zuiderzee en in het IJ, en de vangst aan de Stad brengen'.

Botter en schokker nettendrogend bij Spaarndam. Edward Cooke, 1849.

Op een schilderij van de beroemde Engelse zeeschilder Edward Cooke uit 1838 staan schokkers en bidders afgebeeld in de Haarlemmermeer (zie ook Museumjaarboek 2008).

Volendammer kwakken door P. le Comte 1831

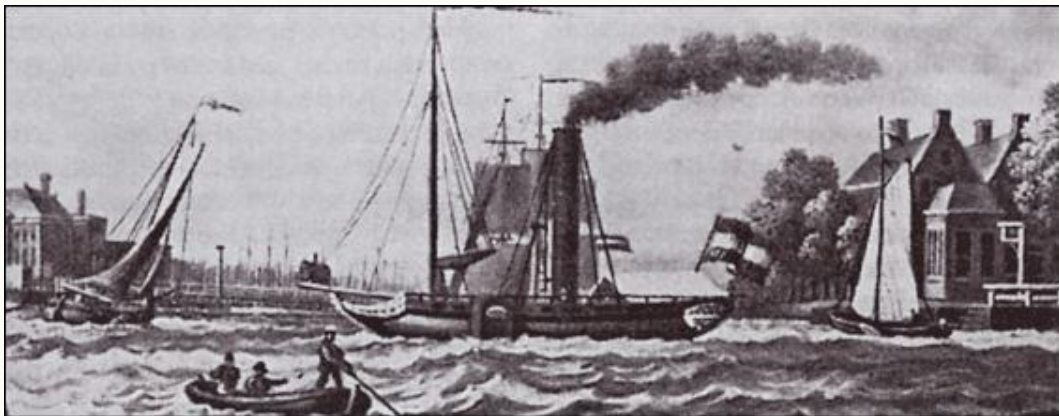
Het Tolhuis

Met steigerschuiten werd in 1556 vanaf de zuidoever van het IJ het Buiksloterveer onderhouden als verbinding met de overkant van het IJ. Op het daar gelegen stuk grond werd in 1662 het eerste Tolhuis gebouwd als huis van de tolgaarder. Deze hief tol voor het onderhoud van de in 1660 aangelegde trekvaart naar Buiksloot die aansluiting gaf op de trekvaarten naar Purmerend, Beemster en Hoorn. Na 1800 werd de Zuiderzeevisserij economisch belangrijker om ook een groter afzetgebied te vinden. In en rond Amsterdam ontstond een toename van de verhandeling en consumptie van vis. Voor 1800 waren er naast 23 vissers uit het Gooi, 20 uit Bunschoten en 12 uit Harderwijk en Marken 100 Volendammer vissers lid van het Amsterdamse St. Pietersgilde of Visverkopersgilde. Dat gilde van vissers en visverkopers bleef alleen in naam bestaan toen het Gildewezen in 1798 werd afgeschaft. De buitervisboeren kregen daarmee de vrijheid om overal te venten waar zij maar wensten. Op een tekening van J.C. Schotel van 't IJ uit 1810 staat bij het [bothuisje](#) een Volendammer botter afgebeeld. Volendam telde dat jaar onder meer 80 schippers, 30 vissersknechten en 39 visventers. Na lange tijd het enige gebouw aan de overkant van het IJ te zijn geweest was het Tolhuis rond 1800 uitgebreid met een herberg, een muziektent en een tuin.

Het bothuisje aan het Amsterdamse IJ in 1810

In 1810 werden de steigerschuiten van het Buiksloterveer vervangen door raderboten die door vier paarden werden voortbewogen. Naarmate de visserij zich gunstig bleef ontwikkelen breidde het aantal ventershutten bij het Tolhuis zich gestadig uit.

Stoomraderboot van het Buiksloterveer in 1842 met rechts het Tolhuis

Tot de bijzondere gemeenschap behoorde ook personeel van de in 1827 voor het Noord-Hollands kanaal aangelegde Willemsluis en van de veerdienst die in 1842 werd overgenomen door stoomraderboten. Met de polderjongens die hielpen bij het droogmalen van de nabijgelegen polder Buiksloterham (1851) streken weldra ook wat neringdoenden en ambachtslui op de landtong neer. In 1858 werd het Tolhuis vervangen door een nieuw gebouw dat veel bezoekers trok en waar in de tuin muzikuitvoeringen werden gegeven. In 1878 werd de tuin veranderd en

werden een speeltuin, dansvloer en een muziektent toegevoegd. In die tent speelden op donderdag- en zondagavonden allerlei ensembles waarvan vanaf 1882 vooral de Stafmuziek van het Zevende Regiment Infanterie populair werd. De meeste belangstelling trok de in 1887 als dirigent aangetreden kapelmeester Johan Zaagmans, bijgenaamd 'Zaagzevendemans' oftewel 'de Mengelberg van het volk'. Rond 1900 kreeg het Tolhuis nog een schiet- en kegelbaan, een restaurant en een rijwielschool. Met de in 1880 in de vaart gekomen kettingpont 'De Platluis' togen de Amsterdammers in groten getale naar de Tolhuistuin. Het lied 'Lieve moeder van de Heer' kreeg daar van de bezoekers al gauw de tekst mee: 'Moeder onze kraai is dood. Hij is van zijn stokkie gevallen. Heeft gebroken zijn linkerpoot. Moeder, onze kraai is dood.' In 1908 maakte revuekomiek Leon Boedels het ook in Volendam populaire Tolhuislied met in het refrein de bekende woorden 'Kiele, kiele Tolhuis, hopsasa'. Nadat in 1912 de bijgebouwen waren afgebroken voor de tentoonstelling ENTOS maakte het Tolhuis nog een veelbewogen periode door tot de huidige status van partycentrum werd bereikt.

Tolhuisleggers van meer markten thuis

In zijn historie van Spaarndam verhaalt de Haan dat er voor 1850 een achttal Volendammer venters in kleine huisjes bij Spaarndam woonde. Zij hielpen bij het lossen van de in de Haarlemmermeer en elders gevangen vis om vervolgens met baars en paling te vent te gaan in Haarlem en omstreken. Uit een wat latere episode noemt hij namen als Dirk de Boer (Koffiedikkie, geb. 14-5-1876, overl. 10-1-1936), Piet Bond (Didda, geb. 19-3-1866, overl. 11-3-1955), Pietje Bot, De Vos en Puul. De droogmaking van de Buiksloterham (1851) en Haarlemmermeer (1852) ging ten koste van de visserij op het IJ. De aanvoer en verkoop van vis hield echter toch gelijke tred met de bevolkingsgroei door de inzet van vissers en venters. Onder de laatste groep bevonden zich de Tolhuisleggers die hun naam danken aan het Tolhuis waar de Volendammer vissersschepen in de Franse tijd (1795-1813) afmeerden en waarachter ruimte was om hutjes neer te zetten. De oudst bekende Tolhuislegger is de in 1810 geboren Heintje Schilder (Fik), die in 1859 om

Dirk Pzn. Bond (van Duurtje, geb. 9-7-1894, overl. 31-3-1979) trekt vanuit zijn winkel de wijk in.

het leven kwam in zijn ventersbootje bij Spaarnwoude, nadat hij de dag tevoren uit Amsterdam was vertrokken om de vis uit te venten bij huizen en boerderijen langs het IJ (zie ook Premieboek jaargang 1995 met het verhaal van Jan Schilder - Fik). Sommige mannen pakten het werk als Tolhuislegger aan omdat ze het als schipper of vissersknecht niet konden klaren en andere omdat er bij gebreken of hoge leeftijd vroeger geen voorzieningen waren. Andere bekende Tolhuisleggers waren: de vader van Jaap Buijs Lekkerebrok namelijk Klaas Buijs (geb. 27-9-1824, overl. 13-5-1894), Jan Buys (de Beer, geb. 18-7-1827, overl. 9-4-1911), de vroegere schipper Kees Koning (Ouwe Karremelk, geb. 22-6-1830, overl. 8-11-1908), Klaas Schilder (van Thuis van Jintje, geb. 25-5-1834, overl. 24-3-1913), Crelis Sier (vader van Vadertje, Vais enz., geb. 15-2-1838, overl. 20-2-1908), Jan Sier (Piepie, geb. 23-9-1840, overl. 19-11-1905), Klaas Schilder (de Kerel, geb. 23-7-1844, overl. 21-1-1908), Kees Jonk (van de Lieverd, geb. 5-8-1864, overl. 14-5-1899), Thijsie Kwakman (van de Pranger, geb. 7-4-1845, overl.?), Jan Kwakman (Pokkie van de Pranger, geb. 23-11-1847, overl. 29-4-1931) en Gerrit Heitman (alias Pikkie van de Schoenmaker, geb. 3-4-1847, overl. 14-9-1928). Het werk van de

Tolhuisleggers hield in dat men vanaf 2 uur 's nachts tot in de dageraad de botters op het IJ tegemoet voer om te helpen lossen. Afhankelijk van de tijd van het jaar zaten bot, schol of aal in de voorste ruimen in een ruime klaarzak²⁾, de nest³⁾ werd uit de middelste ruimen overgeladen in de schuiten van de Landsmeerder nestboeren⁴⁾ en de garnalen zaten in het achterste ruim. De

vis van de laatste streken werd doorgaans in manden bewaard, zodat die meteen losbaar was. De Volendammer [kwakken](#) hadden in die tijd als regel 40 tot 50 bokkemanden (voor 40 kilo vis) en litten (voor 20 kilo vis) aan boord. De Noord-zeebotters voeren in de scholtijd wel eens met een hele vloot botters tegelijk vanaf Terschelling richting Amsterdam. Als die vloot toevallig op zondag Volendam bereikte, dan kwamen de joodse handelaars daar in de haven al koop maken. Maar doorgaans zeilden de snelste Noordzeebotters de vracht van hun compagnie rechtstreeks vanaf Terschelling naar Amsterdam, waar de Tolhuisleggers dan hielpen met het

Visventer Jan Tuyp (Vuigie. geb. 15-3-1895. overl 25-10-1968) met een (bokke)mand en drie litten. Vuigie ventte voornamelijk in de naaste omgeving van Volendam.

tellen van de kabeljauw en schelvis. Bij elke honderd riepen ze: 'Schrijf honderd!' waarop de schippers een krijtstreep zetten en de opkopen voor de zekerheid meeschreven. Bij het overladen van de vis in de hobbelschuiten⁵⁾ sloegen de mannen zelf ook een partijtje vis in om dat vervolgens te gelde te maken aan de vismarkt of uit te venten in de Jordaan en elders in de stad.

Hobbelschuiten aan het vis lossen bij de Gelderse kade / Nieuwmarkt.

*Hobbelschuit door Eibert den Herder 1870
archief Stadsmuseum Harderwijk*

De door de Amsterdamse en Volendamse venters gebruikte hobbelschuiten waren een soort schouwen die konden worden geroeid, geboomd of gewrikt.

Ze werden zo genoemd omdat hobbelijongens de kwetsbare garnalen levend hielden door op een plankje heen en weer te lopen. Vooral als de bootjes stil kwamen te liggen was het zaak om door de hobbelende beweging te zorgen voor voldoende zuurstof in de open visbunnen. Volgens voormalige bewoners van Amsterdam Noord rookten de Tolhuisleggers zelf ook paling en andere vis. Sommige venters voeren in hun hobbelschuiten of vletten met garnalen, bot, paling en spiering langs de grachten. Andere liepen met een juk met aan weerszijden een mand met vis of met opgeladen handkarren door de straten van Amsterdam waar ieder zijn eigen wijk had. Men paste echter ook op de botters, die een ligplaats in het IJ hadden en daar ook werden voorzien van de nodige proviand.

*Venter Jan Zwarthoed
(Poejentje. geb. 28-2-1874,
overl. 13-7-1936) met juk*

Het IJ als drijvende markt

Voor de benaming scheepslegger (of ligger) geeft van Dale de betekenis van waker op een onbemand schip. Piet Boon geeft in zijn boek *Bouwers van de zee* (Den Haag, 1996) aan dat de stad Hoorn tot in de 18de eeuw scheepsleggers in dienst had. De jonge Broekers die vanaf de 17de eeuw de handelsschepen van hun dorpsgenoten in de Oostzeehavens bewaakten werden eveneens leggers genoemd. De naam Tolhuislegger is hiermee waarschijnlijk verklaard, want het bewaken van de in het Amsterdamse IJ afgemeerde botters behoorde tot zijn taak. Maar de grootste bedrijvigheid vond plaats als het IJ 's nachts veranderde in een drijvende markt. In de loop van de 10^e eeuw waren het meer en meer Volendammer kwakken

die daar hun levende bot, aal en vooral de als volksvoedsel populaire garnalen losten aan de opkopers. Het was op het IJ een lawaai van jewelste van klapperende zeilen en geschal van vaste parolen tussen schippers en afnemers als van Laar, Sauer, Jurjens en de gebroeders Zwaan. De kwakken lagen over de volle breedte van het IJ tegenover de Haringpakkerij met staand grootzeil en fok gierend aan een lange kabel voor anker om de vangst over te laden in de hobbelschuiten. De vurigste tegenstander van de afsluiting van de Zuiderzee, Eibert den Herder uit Elburg, vermeldt in zijn boek 'Brak Water' dat de Volendammer Zuiderzeevloot in mooi 2½ uur naast 20 ton aal, bot en spiering zo'n 300 ton garnalen per nacht aan de opkopers leverde. En daarbij noemt hij nog eens 300 ton nest (ondermaatse vis en dode garnalen) voor de eendenhouders van Landsmeer en omgeving. Den Herder noemt er overigens geen jaartal bij en zijn schatting heeft veel van een gedurfd staaltje visserslatijn. In plaats van de door hem genoemde 300 kwakken waren er op zaterdagnacht maximaal 150 zodat de hiervoor aangegeven geloste hoeveelheid vis gevoeglijk gehalveerd mag worden.

Als de vis eenmaal was overgeladen in de hobbelschuiten dan ging het richting vismarkt op de Nieuwmarkt (later aan de Geldersche kade en Ruyterkade) en vervolgens naar de klandizie in de Jordaan en elders in de stad. De oude Goudsbloemgracht (in 1857 gedempt en omgedoopt tot Willemstraat) stond al bekend om zijn visvrouwen, garnalenpelsters en aalvilsters. Het was niet alleen Zuiderzeevis die in Amsterdam werd verhandeld, want de compagnieën van de Volendamse Noordzeevloot zonden hun vangsten eveneens richting hoofdstad. Elke herfst en winter werden zo haring, kabeljauw, schelvis en schol, tong en andere platvis aan boord van de snelste botters (de zogenaamde jagers) van de Waddeneilanden naar het IJ getransporteerd. Wanneer de hobbelschuiten om 5 uur 's morgens afmeerden aan de Lindengracht en de Palmgracht stonden daar honderden venters en visvrouwen klaar met hun handkarren. Een lit (mand van 20 kilo garnalen), waarvoor de vissers rond 1900 zo'n 35 cent betaald kregen, werd aan de venters en visvrouwen verkocht voor 50 cent waarna deze er 1 gulden voor maakten bij hun klanten. In het najaar laadden de venters een mand of vijf garnalen op hun voor 10 cent gehuurde handkar om als het meezat in een paar uur 2 gulden 50 te verdienen. De garnalenpellerijen leverden op hun beurt gepelde garnalen aan de restaurants en viswinkels waar om 9 uur 's morgens de kadetjes met verse garnalen te koop lagen.

Volendammer venters Klaas Tol (van de Kraaier, geb. 23-9-1892, overl. 30-11-1972) en Pieter Molenaar (vader van Farre Kees, geb. 18-5-1888, overl. 30-6-1944) in actie langs het IJ. Op de kar enkele garnlitten.

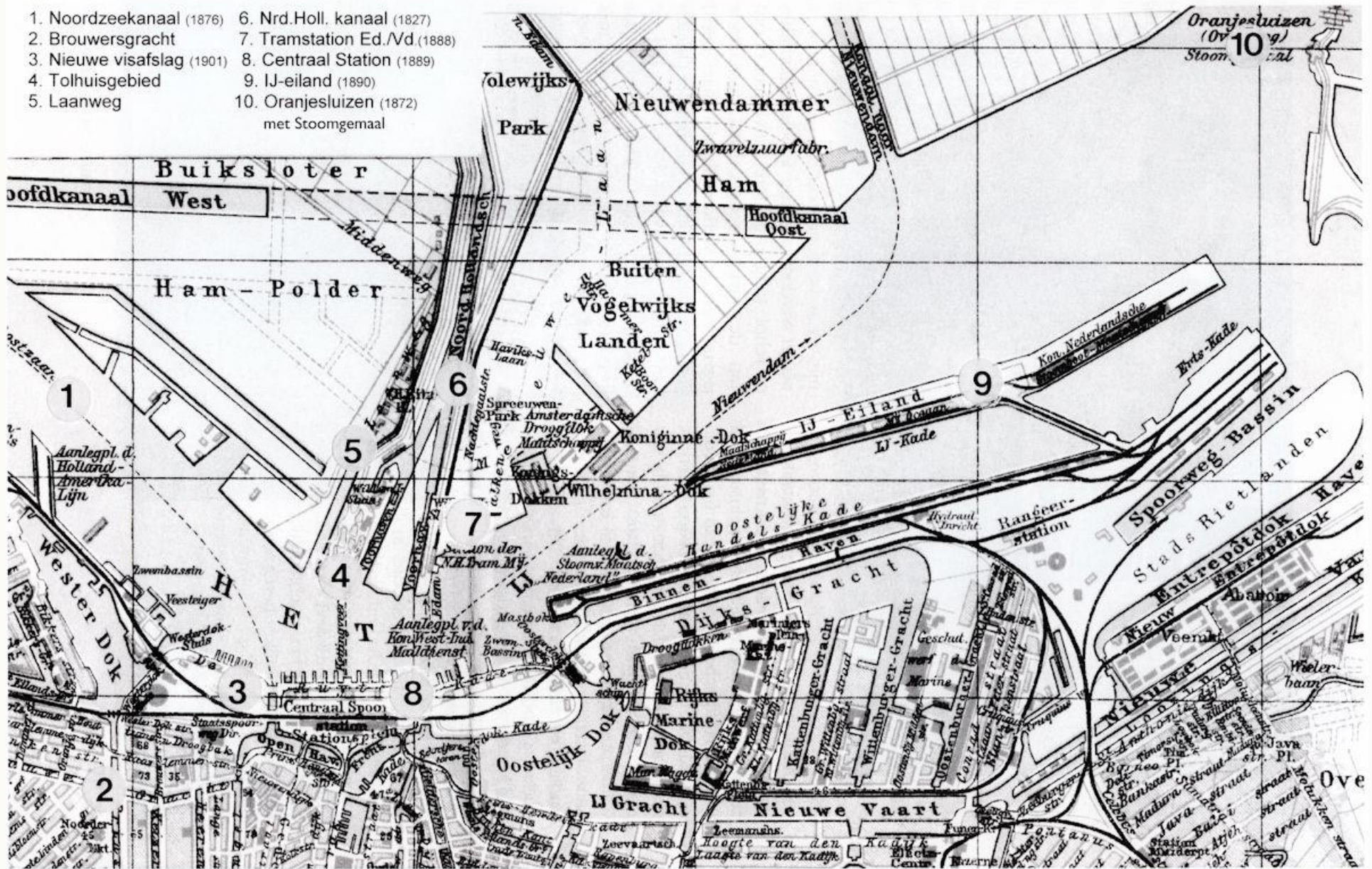
Ontwikkelingen rond het IJ

Door de werking van eb en vloed en het gebrek aan doorstroming was er in het IJ voortdurend sprake van aanslibbing. Zo konden in 1593 aan de oostkant al de stukken grond Rapenburg en Uilenburg bij de stad worden getrokken om daar (nu tegenover de zuidingang van de IJ-tunnel) vervolgens de werven en pakhuizen van de Oost Indische compagnie te bouwen. Kort na 1600 kwam in het westelijk deel de haven Nieuwe Waal tot stand en werden (bij de latere Spaarndammerbuurt) het Bickers-, Prinsen- en Realeneiland aangeplempt⁶⁾. In 1644 werd beoosten de Schreierstoren Waals eiland (de latere Prins Hendrikkade) aangelegd en in 1656 volgden de al spoedig met scheepswerven bebouwde eilanden Kattenburg, Wittenburg en Oostenburg.

LEGENDA

1. Noordzeekanaal (1876)	6. Nrd.Holl. kanaal (1827)
2. Brouwersgracht	7. Tramstation Ed./Vd (1888)
3. Nieuwe visafslag (1901)	8. Centraal Station (1889)
4. Tolhuisgebied	9. IJ-eiland (1890)
5. Laanweg	10. Oranjesluizen (1872)
met Stoomgemaal

HET AMSTERDAMSE IJ ROND 1910

Topotijdreis.nl: 1910 (extra toegevoegd)
Rode cirkel: Tolhuisgebied, gele cirkel: Oranjesluizen naar Zuiderzee

Waterkeringen voorzien van sluizen en vloeddeuren moesten het rijzende water keren, maar het vele baggerwerk kon niet voorkomen dat schepen rond 1800 door de ondiepte hier en daar niet meer langs de kades konden komen. In 1824 kwam het Noord-Hollands kanaal gereed en in 1832 en '34 werden achtereenvolgens het Oosterdok en Westerdok aangelegd als binnenhavens voor de eerste stoomschepen van de ASM (Amsterdamse Stoomboot Maatschappij). Het Noordzeekanaal werd ondanks een bredere in 1864 geopende sluis te smal en te ondiep voor de grotere schepen die voortaan Rotterdam en Nieuwediep als ligplaats kozen. Nadat in 1872 de Oranjesluizen gereed waren gekomen zorgde het op 3 oktober 1876 geopende Noordzeekanaal dat Amsterdam beter bereikbaar werd. De kosten ervan werden deels bestreden door de opbrengsten van landbouwgrond in de nieuwe polders die rond het Amsterdamse IJ met het oog op de groeiende bevolking werden aangelegd. Dat waren: Nieuwendammerham (1870), Wijkermeer (1873), Spaarndammer- en Houtrakpolder (1874), de Zaanse en de Grote IJ-polder (1875) en na de opening van het Noordzeekanaal in 1876, volgden in 1878 nog de Amsterdamse en de Noorder Wolder. De kwakken en botters hadden lange tijd via het open IJ kunnen doorvaren om bijna voor de Jordaan af te meren. Toen het IJ-water in 1872 niet langer in open verbinding stond met de Zuiderzee, was het voortaan schutten geblazen in de Oranjesluizen. In 1816 was na Rotterdam de eerste stoomboot in Amsterdam verschenen, maar in 1850 werden slechts 12 van de 1795 Nederlandse handelsschepen door stoom voortbewogen. Een jaar na de opening van het Noordzeekanaal in 1877, waren er in totaal niet meer dan 48 Nederlandse stoomschepen. Na de opening van de Spoorhaven en de komst van het aan de Volewijkslanden liggende Koninginnedok in 1879 kwam in 1881 de Handelskade gereed. Daarop vestigden zich bestaande stoomvaartmaatschappijen als de KNSM (de 'Koninklijke') en de SMN (de 'Nederland') uit 1870 en nieuwe als de NASM en SMI van 1882 en de HSM (de 'Klompeloyd') uit 1885. De opening van het Merwedekanaal in 1892 en moderne installaties als een graansilo (1898) en verrijdbare kranen zorgden mede voor een opleving van handel en scheepvaart. Wat de vernieuwingen in de Amsterdamse haven betreft was het einde echter nog lang niet in zicht.

Amsterdam visstad bij uitstek

*Vismarkt op de Nieuwmarkt, aldaar gevestigd in 1842.
Tekening door H. Karsen.*

In het Amsterdam van de 14de eeuw was vis al een geliefd voedingsmiddel voor rijk en arm. Mogelijk ving het tijdperk dat Volendammer vissers hun vangst aan levende vis in Amsterdam aan de man brachten aan omstreeks 1650. Op de vismarkt op de Dam was toen, behalve voor riviervis, een aparte plaats gereserveerd voor de waterschepen die hun vangst zelf te koop mochten aanbieden op de visbanken. Vanaf 1667 werden bot en schol uit de Zuiderzee, en vanaf 1688, ook aal, spiering en platvis uit de Noordzee rechtstreeks verkocht aan de visvrouwen bij het Bothuisje (aan de latere Prins Hendrikkade). In 1838 verzorgde een stoomboot het transport van onder meer ansjovis vanaf Amsterdam via Kampen naar Keulen. De vismarkt aan de Dam werd in 1842 verplaatst naar de Nieuwmarkt, in 1862 naar de Gelderse kade en na de bouw van het Centraal Station in 1889 naar de Ruyterkade bij steiger 18 ter hoogte van het huidige Havengebouw. Behalve de door vissers uit de Zaanstreek, Durgerdam, Marken, Huizen, Bunschoten en Volendam aangevoerde haring en bot, werden de vanaf het najaar populaire garnalen en de winterspiering geroemd om hun bijzondere smaak.

Bedrijvigheid bij de in 1901 geopende nieuwe vismarkt aan de Ruyterkade. Vooraan enkele hobbelschuiten.

De Zuiderzeegarnalen vonden hun weg naar de volksbuurten maar ook naar de meest chique restaurants. Er was kennelijk ook vraag naar uit het buitenland, want in 1884 probeerden Volendammers om een nieuwe onderneming in het leven te roepen. Die had de beschikking moeten krijgen over een gebouw met de nodige kook- en inlegtoestellen om de garnalen gekookt, gepeld en ingelegd in het groot naar het buitenland te kunnen verzenden.

Wellicht mede door de kuilstrijd (*voor en tegen [kuilvissen](#)*) is het er niet van gekomen zodat Amsterdam de belangrijkste markt bleef. Door de week losten op het IJ zo'n 80 en op zaterdag wel 140 kwakken, die (volgens Eiben den Herder) in hun vier grote bunnen zo'n 12 tot 13.000 kilo vis konden bergen. Levend gekookt lieten de garnalen zich het beste pellen en de venters zorgden wel dat de goedkope en smakelijke garnaal gretig aftrek vond. Na een beetje kookles en voordoen van het pellen hadden de Jordanese huisvrouwen het zo onder de knie: Goed gaar koken, dan met een gloeiende pook omroeren, dan afgieten en pellen zonder zout en (vanwege de smaak!) nooit afwassen! En als de venters met hun hobbelschuiten en handkarren in de vroege morgen de grachten opkwamen, dan kwamen de huismoeders al aanhollen. Van een voor 35 à 45 cent met garnalen gevulde emmer bleef uitgepeld een pond of vijf over. Om 12 uur stonden de met een dikke laag belegde boterhammen klaar voor de kinderen en om 6 uur 's avonds was het weer smullen van een bord vol garnalen met piepers en botersaus.

Lossende visserschepen aan de Ruyterkade waarbij de VD 150 van Jan Keeszoon Bont en de VD 314 van kees Creliszoon Plat.

In de Jordaan wemelde het al gauw van de pellerijen, die leverden aan de lunchrooms en restaurants, waar bot en garnalen in diverse variaties op het menu stonden. Kadetjes met garnaal met wat peper en zout en garnalen met mayonaise waren in de hele stad verkrijgbaar, maar wat te denken van gebakken bot, garnalenkroketten op z'n Frans, een garnalenoemelet of een menu met bloemkool avec sauce hollandaise. In de pellerijen van de Jordaan klonk in die tijd menig garnalenpelsterslied zoals het volgende:

Ik pak ze bij kop en staart
En trek ze gewoon door tweeën
En zie ik ze helemaal bloot
Dan pas ben ik tevreëen
Al zijn ze nog zo groot
Ik weet 't er af te halen
Ik doe 't voor mijn brood
Want ik pel alle dagen garnalen.

*Volendamse garnalenventer heeft klandizie van Amsterdamse huisvrouwen op de Rozengracht.
Rechts op nr. 99 't Lootse van de firma Lucas Bols sinds 1575.*

Een van de grootste pellerijen was die van de firma Th.Brückman in de Langestraat 34, waar dertig meisjes van 's morgens 5 uur tot laat in de middag zaten te pellen.

Garnalenspellerij van de firma Brückman in de Jordaan anno 1908.

Volgens het kookboek 'Theorie van koken en bakken', behoorde je links te pellen en in het 'Handboek van schillen en pellen' stond dat een goede pelster 7 garnalen in 10 seconden kon pellen zodat ze in een uur 2.500 garnalen in een kommetje had.

Na de rustige zomertijd gaf het najaar volop bedrijvigheid met als hoogtepunt de maand september. De wintervangsten werden meestal per contract opgekocht door hotels en lunchrooms. In de winter vond spiering veel aftrek in de Jordaan waar ze door de huismoeders werd gebakken op een peteroliestelletje onder het dakraam. *'Bovenop de vliering bakt mijn moeder spiering'*, zeiden de Mokummers.

De ventershutten van het Tolhuis

Tolhuisleggers bij hun bootwoningen door Pierre Louis Dubourcq uit 1840.

De eerste Tolhuisleggers zijn mogelijk voor 1800 neergestreken op de landtong tegenover het Bothuisje waar de Volendammer botters hun vis losten. Onder de 100 Volendamse leden van het Amsterdamse St Pietersgilde bevonden zich in het jaar 1800 zowel vissers als visverkopers welke beroepen toen vaak samenvielen. De oudste bronvermelding van de aanwezigheid van een tolhuislegger is uit het jaar 1832. De volgende aanwijzingen zijn afbeeldingen van Volendamse Tolhuisleggers van de hand van Pierre Louis Dubourcq uit 1840 en van J.F. van Deventer uit 1846. Men huisde toen nog in op de wal getrokken boten waar een hutje op was gebouwd. Afbeeldingen uit Frankrijk tonen aan dat dit in visserskringen niet ongebruikelijk was. De hutten waren opgetrokken van hout dat werd geteerd en ze waren voorzien van een rood pannendak

of van golfplaten, terwijl men meestal van een gezamenlijk privaat gebruik maakte.

Vissershut langs de Franse kust.

Gerrit Vlak voor zijn onderkomen aan de Laanweg.

Kleinste één-persoonswoning: houten hut uit Amsterdam.

*Vlak's hutwoning na de verhuizing naar het Openluchtmuseum in Arnhem 1918
oude locatie*

Achter de stookplaats zat een schouwkje en daarboven de houten schoorsteen. Zo'n huisje had veel van een vooronder van een botter met achter de schouw overdwars de bedstede. Daarin sliepen aan de ene kant de ouders en aan de andere kant een kind. De grotere kinderen sliepen in kribben voor in de hut. De penningmeester van de kleine dorpsgemeenschap bezorgde de jaarlijkse pacht van 1 gulden per hut bij

Even buurten bij schoenmaker Logmans, locatie Tolhuis

het stadhuis, de secretaris was er voor de brieven en een wakend oog over hen allen had de 'burgemeester' aan wiens hut een vlaggetje prijkte. Penningmeester was jarenlang Gerrit Vlak (Gerritje van Jan Heere, geb. 6-11- 1839, overl. 27-3-1929) die als laatste der Mohikanen onder de Tolhuisleggers heeft afgehaakt. Zijn hut is in 1918 voor 200 gulden aangekocht door het

Openluchtmuseum in Arnhem. Meubeltjes werden destijds niet meer in zijn huisje aangetroffen, maar wel een scheepsklok, waterketel, koperen koffieketel, broodtrommel, een stromatras met vier dekens, een kruisbeeld en een spiegel. Tot de verdere inventaris behoorde een kacheltje, een lamp, een paar kopjes en schoteltjes, borden, messen en pannen en aan de wand een paar kleine portretten en hier en daar nog wat snuisterijen.

De oorspronkelijke hut van Gerrit Vlak bestaat niet meer⁷⁾ en het huisraad zou tijdens de tweede wereldoorlog zijn ontvreemd. De nagemaakte hut wordt in Arnhem aangeduid als die van een palingventer, maar de Tolhuisleggers brachten voornamelijk de - vrijwel het hele jaar door voorradige - bot schol, garnalen en verder spiering aan de man. De afmetingen van Vlak's

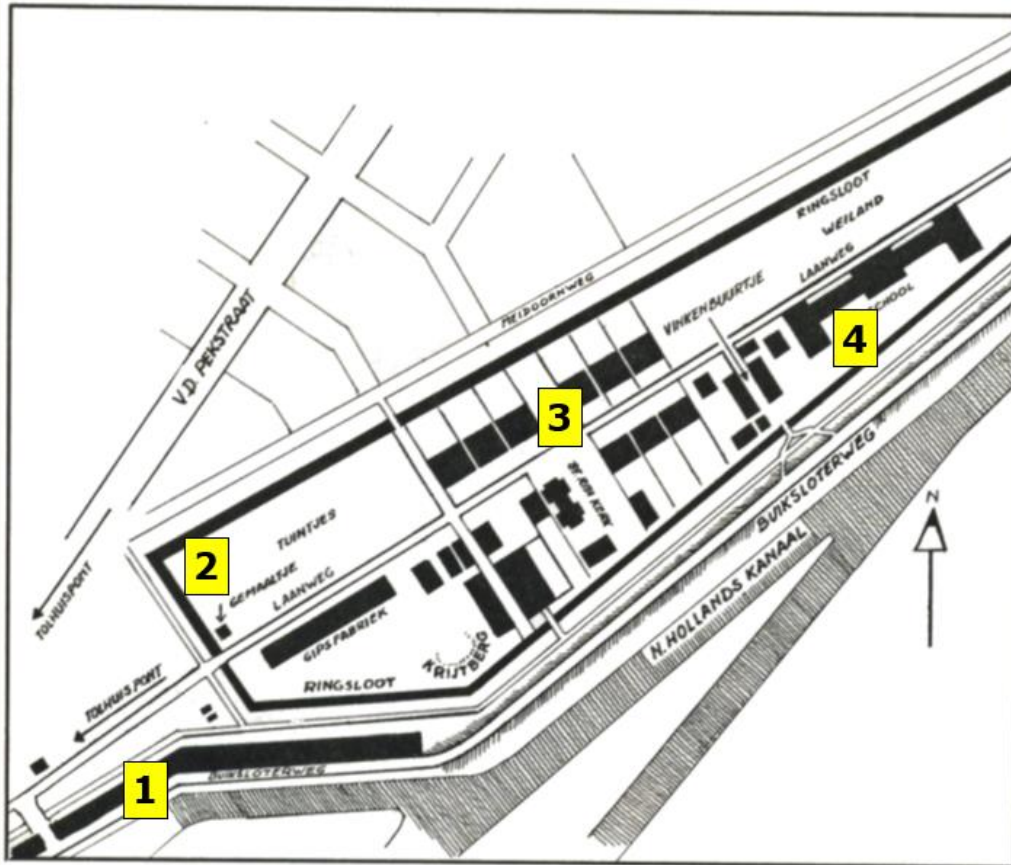

Kijkje in interieur met schouw en slaapplaats.

éénpersoonshut waren 3,20 meter lang en 2,20 breed bij een hoogte van 1,85 meter; maar dat waren geen standaardmaten. Zo was de hut van de Amsterdamse schoenmaker Logmans - buurman van Gerrit Vlak - een stuk groter en dat gold ook voor hutten waar gezinnen in woonden.

Van Klaas Schilder (De Kerel) is bekend dat hij tussen 1905 en 1910 met zijn gezin bij het Tolhuis heeft gewoond. Zijn dochters Antje (getrouwd

met Jaap van Thijssie en grootmoeder van o.a. Hein de Poes), Geertje en Trijntje brachten hun vroegste jeugd dan ook bij het Tolhuis door. Dochter Geertje (getrouwd met Evert Kroon) (Korlood uit de Sijmen Molstraat) vertelde dat zij sliepen in kribben aan de zijkant van de hut.

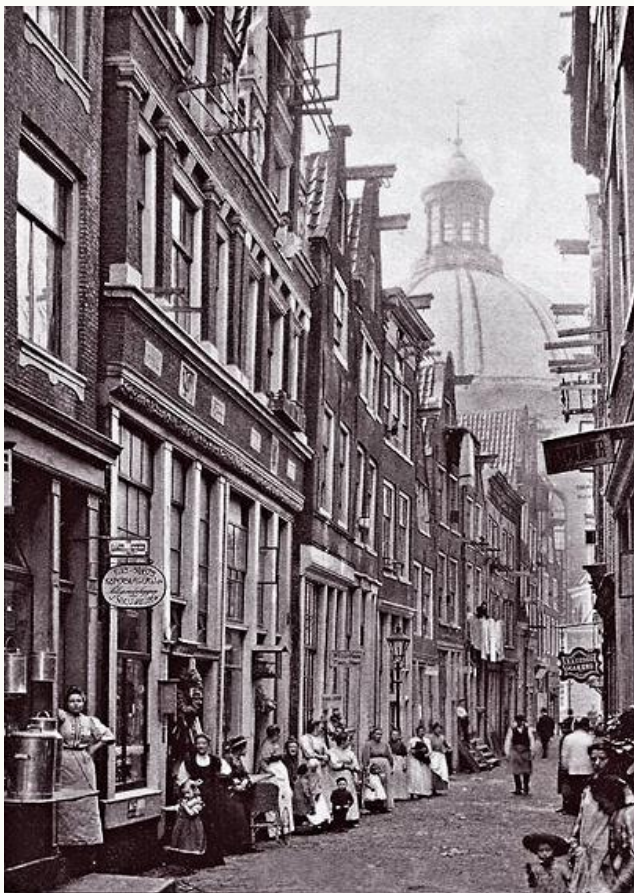

Omgevingskaartje Tolhuisgebied rond 1910 met 1. Ventershutten bij Laanweg. 2. Gemaaltje Buksloterham 3. Sint Ritakerk en 4. Schipperschooltje.

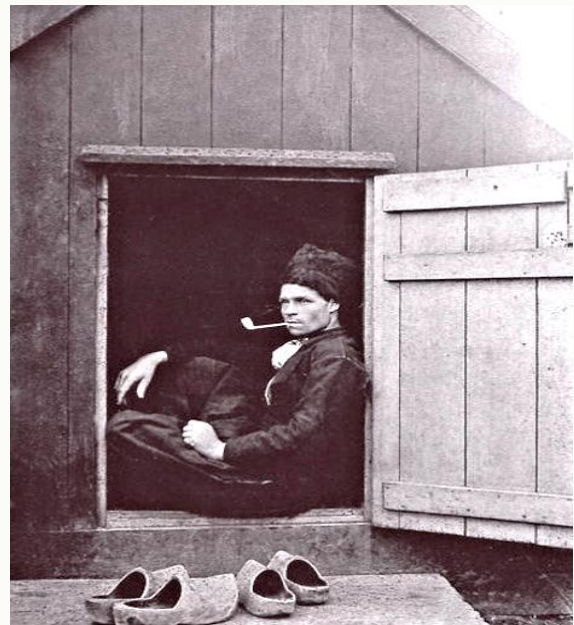

Schoolgaande Tolhuiskinderen met moeder rond 1895.

Ook de kinderen van Jan Molenaar (Bali, geb. 30-1-1856, overl. 18-5-1941) en van Jaap Tol (Dei, geb. 15-5-1877, overl. 11-9-1965) hebben rond 1905 met hun ouders bij het Tolhuis gewoond en hebben daar het nabijgelegen schippersschooltje bezocht. Dochters van Jan Bali waren Duurtje (getrouwd met Klaas Schokker Poppenlap) en Huibje Molenaar die getrouwd was met Jan Kroon, de vader van Kees Kroon van Isse, Griet Kroon van het Wolwinkeltje enz.

Engelsche Steeg met zicht op de Lutherse kerk. De Volendamers overnachten o.a. in pension Kanger.

Tolhuislegger Dove Jan Plat in ontspannen pose.

Tot de laatste generatie van Tolhuisleggers behoorden verder nog Jacob Mol (Jawek, geb. 19-8-1850, overl. 27-1-1924), Dove Jan Plat (geb. 23-7-1850, overl. 13-2-1927), Jacob Kwakman (van de Bromtol, geb. 26-7-1851, overl. 20-10-1930), Hendrik Tol (Ouwe Tonge, geb. 16-5-1862, overl. 19-6-1933), Jan Smit (Ouwe Jut geb. 5-4-1868, overl. 13-7-1945), Jentje Schilder

(van de Trieter, geb. 18-10-1870, overl. 30-7-1928 en Klaas Jonk (van Jonker, geb. 12-10-1874 en overl. 24-3-1913). Na eerst de strenge winters van 1890 tot en met '92 volgde voor de vissers en venters door de overbevissing een slechte tijd die tot 1911 aanhield. Alleen de jaren 1900 tot en met 1902 waren goed, maar in 1896 klaagde een Tolhuisechtpaar dat het dan wel eens 7 gulden in de week had, maar 3 of 4 gulden of 24 stuivers kwam ook voor. In september 1896 waren er nog maar 12 Volendamse hutten over waarvan er acht bewoond waren en kort daarvoor nog twee waren ingestort Toen het lossen van levende vis op het IJ in 1910 niet meer mogelijk was keerden de laatste Tolhuisleggers terug naar Volendam. Volgens oude zegslieden moet de hut van Dove Jan Plat - die bij het venten werd bijgestaan door zijn twee dochters - in 1910 per botter zijn meeverhuisd naar het Doolhof.

Behalve in pensions in de Engelsche steeg bleven sommige venters als Ouwe Jut na 1910 voor de drukke zaterdagmarkt nog wel eens overnachten in de hutten bij het Tolhuis. Op mei 1912 werd de eigenaars per brief verzocht om de onbewoonbaar verklaarde bouwsels voor 15 mei te slopen. De gemeente had het terrein aangewezen voor de [ENTOS](#) (Eerste Nederlandse Tentoonstelling Op Scheepvaartgebied) die daar in 1913 werd gehouden. Bij de Laanweg stonden in 1918 nog een achttal hutten die daarheen na de ontruiming van 1912 mochten worden verplaatst.

Een van die hutten behoorde toe aan Gerrit Vlak die in 1848 op de leeftijd van 10 jaar met zijn ouders was meegegaan om het vak te leren. Later voorzag hij de bidders als parlevinker van proviand en als zodanig komt hij voor in de ballade van de Garnkwak. Van hem is bekend dat hij op zaterdag bij het afrekenen in café De Beurs van Martien Spaander (later van Jaap de Bok en nu café De Dijk) alle leveranties feilloos uit zijn hoofd wist. Hij bleef het langst op zijn post omdat hij ook leverde aan andere boten in het haventje bij het Tolhuis waar hij tevens op paste. Toen Gerrit in 1915 op de leeftijd van 76 jaar naar Volendam terugkeerde kwam aan de roemruchte periode van de Tolhuisleggers voorgoed een einde.

Foto) Aan den buitenrand van Amsterdam. — Langs Tolhuis over Buiksloot naar Nieuwendam. (A. J. W. de Veer. Gezicht op een van de weinige overgebleven hutwoningen met den 76-jarigen Volendammer visscher Gerrit Vlak, die er reeds 66 jaar in woont en zijn kost verdient door nu en dan visch te venten en de behulpzame hand te bieden in de omliggende jachthaventjes.

Gerrit Vlak aan de Laanweg in 1914 met achter hem het gemaaltje.

Tekst bij de foto:

Foto) Aan den buitenrand van Amsterdam. -- Langs Tolhuis over Buiksloot naar Nieuwendam. (A. J. W. de Veer). Gezicht op een van de weinige overgebleven hutwoningen met den 76-jarigen Volendammer visscher Gerrit Vlak, die er reeds 66 jaar in woont en zijn kost verdient door nu en dan visch te venten en de behulpzame hand te bieden in de omliggende jachthaventjes.

De in 1872 gereedgekomen Oranjesluizen in het Amsterdamse IJ

Nog meer veranderingen

Na de Houthaven (1876) kwam in 1898 zowel de Petroleumhaven als het aan de Ruyterkade gelegen Centraal Station gereed, waarmee Amsterdam zijn open havenfront kwijt raakte. ⁸⁾ Van de steigers achter het station vertrokken weldra de diverse bootdiensten naar bestemmingen als Purmerend en Alkmaar en de toeristenplaatsen Volendam en Marken. Door de aanleg van het Noordzeekanaal en de grootschalige inpolderingen was het watervolume van het IJ drastisch afgenomen. Behalve de Oranjesluizen werkte het feit dat het nachtelijk spuien van het grachtenwater gewoon doorgang vond en de immer toenemende scheepvaart nadelig op de waterkwaliteit. In 1899 kwam het IJ-eiland gereed waarvan de kades spoedig in gebruik werden genomen door de kantoren en schepen van de KNSM en HSM. Zo werd het voor de visserlui steeds moeilijker om hun vangst bij de opkopers af te leveren. De Joodse visverkopers (in 1800 waren zij 47 in getal en dat werden er alleen maar meer) waren van hun kant zeer gebrand op de inkoop van de door Volendammers levend en dus 'koosjer' aangevoerde vis. Met name de goedkope garnalen (vaak maar 35 cent per mand van 20 kilo) waren in Amsterdam populair. Maar rond 1900 kwamen steeds meer factoren samen waardoor de aanvoer en consumptie van vis in Amsterdam stagneerde. Zo kwam aan de eeuwenlange aanvoer van Noordzeevis vanaf de Waddeneilanden door de snelle jagers onder de Volendammer kwakken een einde. Men kon het daar tegen de opkomende stoomloggers niet meer bolwerken zodat de meesten van hen voortaan hun heil zochten

op de al overbeviste Zuiderzee. Omdat er in de Dergen (weke visgronden langs de Noordzeekust) nog wat viel te verdienen, probeerde een aantal schippers het nog vanuit IJmuiden. Het vistransport per trein was in 1883 al van Amsterdam naar deze snel opgekomen vissersplaats verplaatst toen daar door particulier initiatief het afslagwezen opkwam. Nadat in, 1896 een nieuwe visserijhaven met afslag was geopend, bleek deze een groot succes dat werd voortgezet door de in 1899 opgerichte rijksvisafslag.

Volendammer kwakken kiezen weer zee na het schutten in de Oranjesluizen. Vooraan de VD 280 van Hein Tol van de Grutter (geb. 3-8-1867, overl. 2 I -5- 1943). Links het oude stoomgemaal Zeeburg dat diende om de grachten door te spoelen en voor de afwatering.

De in 1899 opgerichte rijksvisafslag in IJmuiden.

De in 1901 op de Amsterdamse Ruyterkade bewesten het Centraal Station geopende nieuwe afslag kon daar niet tegen op. De Amsterdamse opkopers en restaurants waren allang gewend hun verse vis in IJmuiden en Volendam in te slaan en de visserlui klaagden over gebrek aan ruimte

om af te meren. Daar kwam bij dat de botters vanwege de overlast voor de koopvaardijsschepen vanaf 1901 niet meer 's nachts het IJ op mochten varen om te lossen. Zij dienden na het schutten te wachten bij Nieuwendam alvorens om half zes de vishal openging. De hobbelschuiten moesten nu helemaal naar Nieuwendam roeien om de garnalen op te halen. De beestjes overleefden die tocht niet, maar bovendien was het vooral bij harde wind geen doen. Om de garnalen toch levend af te kunnen leveren probeerden de Volendammers om deze buiten de sluizen in het water van het buiten-IJ in manden over te scheppen. Toen dat lukte leek de aanvoer van levende vis en garnalen weer gewaarborgd. In Amsterdam vreesde men het ergste toen Volendam in 1901 ook een gemeentelijke afslag kreeg, maar dat pakte in de praktijk anders uit.

Visaanvoer na 1900

De jaren 1901 en 1902 waren goede ansjovis-jaren en in 1902 werd aan de Volendamse visafslag zelfs nog een record van 180 last (dat wil zeggen 1,8 miljoen) haringen aangevoerd. In 1903 kwam de Zuiderzeevisserij echter in een diepe depressie terecht, die tot 1912 zou aanhouden. In het jaar 1903 vonden de veilingen van de in 1901 opgerichte gemeentelijke visafslag van Volendam nog steeds in café Mastenbroek plaats. Daarbij kwam dat een fatsoenlijke loopbeun niet eerder dan in 1905 tot stand kwam en dat was nog te danken aan de trammaatschappij. Tenslotte moest 4% van elke besomming (overal elders 2½%) worden afgedragen aan de kas van de feitelijk door burgemeester Calkoen gerunde afslag. Dat zette veel kwaad bloed bij de schippers die ook maar weinig vertrouwen hadden in de belofte dat het geld bestemd zou zijn voor de bestrating van Volendam. Omdat de vis en vooral de verse garnalen bij de Amsterdamse opkopers en pellerijen goed geld opbrachten, bleef een aantal vissers dan ook lossen in Amsterdam. Naast de Volendammers waren sinds jaar en dag de visventers uit Huizen bekende figuren in Amsterdam. Tot ergernis van de pellerijen in de Jordaan begonnen vanaf 1895 de Harderwijkers met een boot hun zelf gekookte, gepelde en vervolgens geconserveerde garnalen in Amsterdam aan te voeren. In boorzuurwater gewassen waren deze minder smakelijk, maar wel beter houdbaar en in plaats van voor 20 cent gingen ze weg voor 6 à 7 cent per ons. Toen het nachtelijk lossen op het IJ in 1901 werd bemoeilijkt begon de Volendamse schippersbeurs datzelfde jaar, naast de bokkinghang ⁹⁾ op het Havendijkje, ook een eigen pellerij. Vervolgens werd op 7 juli 1902 onder voorzitter Bruin Schilder (van Kippie) de visventersvereniging St. Antonius opgericht die in 1903 de [ventersboot](#) Johanna (later Fortuna) in de vaart bracht. Deze boot vertrok iedere morgen om 6 uur met een in Volendam afgeslagen vracht verse vis richting hoofdstad om 's middags

rond een uur of 5 in de haven terug te keren. De vracht bestond uit de handel van de venters waaronder een voorraad gepelde garnalen, maar ook een flinke hoeveelheid gekookte exemplaren die voor de opkopers van de pellerijen waren bestemd.

De garnalenspellerij op het Havendijkje in 1901.

Vanwege de goede klandizie voor levend aangevoerde vis bleef zowel een aantal Volendamse schippers als Tolhuisleggers hun Amsterdamse klanten trouw.

De ventersboot Johanna (later Fortuna) ligt klaar voor vertrek naar Amsterdam.

Het uitladen van de ventersboot aan de Ruyterkade.

De [in ankers ingelegde ansjovisvangsten](#) en de haring volgden dezelfde weg. De in 1906 tot stand gekomen rechtstreekse stoomtreinverbinding van Volendam via Kwadijk naar Amsterdam betekende een grote

verbetering voor het vistransport dat, na het gereedkomen van de nieuwe [Hembrug](#) in 1907, nog aanzienlijk werd bespoedigd.

Stoomtram Volendam-Amsterdam bij station Kwadijk.

Behalve de met boorzuur geconserveerde dan wel gebakken spiering en de ingelegde ansjovis werden de garnalen en de haringen - de laatste gezouten of als bokking - naar het station gebracht om daar onder het toezicht van stationschef Bouwes te worden ingeijds.

Nadat in 1890 de uitvoer van grote spiering naar Brussel en kleinere naar Parijs en Londen op gang was gekomen, was die jarenlang onder meer met de boten van de firma's B.H. Simons en S. Simons uit Edam en B. Simons uit Monnickendam als ijsgoed in colli van 6 kistjes vanuit Volendam bij Kwadijk op de trein gezet. Vanuit Volendam vonden de garnalen en spieringen hun weg naar Amsterdam en andere binnenlandse bestemmingen alsmede naar buitenlandse als België, Frankrijk en Engeland. De ansjovis en haring werden grotendeels naar Duitsland en Polen geëxporteerd. Tijdens de vergadering van de St. Vincentiusbeurs op 6 januari 1909 gaf Hein Hzn. Tuij (Pokhans, geb. 26-12-1870, overl. 30-1-1930) ter overweging om alle garnalen voortaan aan de vishal in Amsterdam te lossen, maar dat viel (met het oog op de eigen pellerijen) niet bij iedereen in goede aarde.

Het voorstel werd ingegeven door de gehate afdracht van 4% op de besomming. Tijdens de rondvraag vroeg de voorzitter of het niet weer wenselijk was zich voor de aanstaande '*kwakketijd*' niet aan een vaste koopman te verzeggen, maar allen los te varen. Men besepte toen kennelijk nog niet dat het vis lossen op het Amsterdamse IJ zijn langste tijd had gehad.

Een tijdperk loopt ten einde

Na een langdurige periode waarin de liberale tijdgeest op landelijk niveau hoogtij vierde, kreeg de sociale beweging rond 1908 meer bestuurlijke invloed.

In de gemeente Amsterdam hadden de socialisten zich al eerder doen gelden door te pleiten voor loonsverhoging en betere ziekenzorg, huisvesting en onderwijs. Op economisch gebied gold de stelregel van de vrije concurrentie zonder al te veel overheidsingrijpen. Zo kon door het niet strak handhaven van de afslagplicht de tussenhandel met commissiekopers en factors vrijelijk zijn gang gaan, terwijl het aantal straatventers maar bleef toenemen. De gemeente zag enerzijds het belang van vis als belangrijke voedselbron voor met name het gewone volk. Anderzijds baarde de prijsopdrijving de nodige zorgen. Alleen garnalen, haring en spiering waren voor de gewone man nog te betalen, maar door de invloed van de tussenhandel rezen de prijzen voor andere vis de pan uit. Zo lagen de voor een kwartje of 30 cent in IJmuiden geveilde tongetjes omstreeks het jaar 1908 in de Amsterdamse viswinkels voor een gulden in de etalage.

Stoomvaart op 't IJ rond 1910.

Voor een tarbot of bot van een gulden of daalder moest de huisvrouw 5 à 6 gulden neertellen. De gemeente ondervond daarnaast steeds meer druk van de kant van winkeliers, marktkooplui en burgers om regulerend op te treden tegen de overlast van de venters.

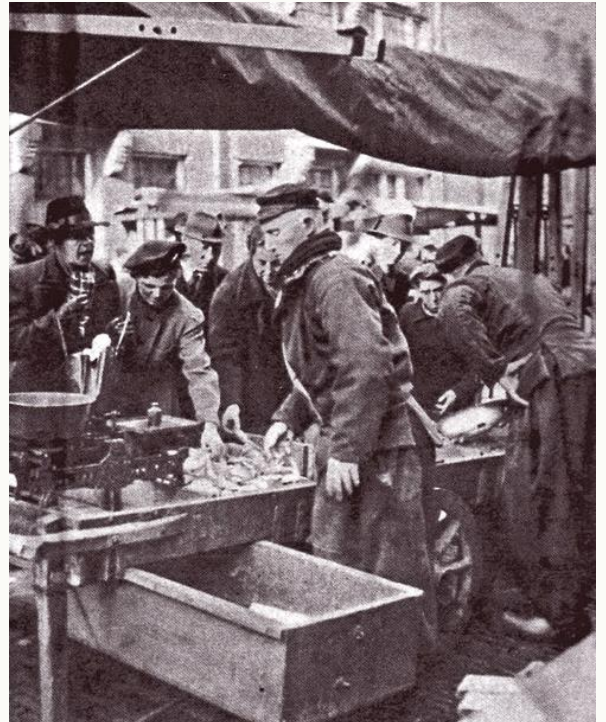
*De laatste hutten bij de Laanweg in 1914.
(tweede hutje van rechts is van Gerrit Valk [die net naar binnen
gaat?])*

In 1908 heeft de gemeente geprobeerd om de slecht draaiende visafslag aan de Ruyterkade een betere kans te geven door deze te verplaatsen naar de Oostelijke Handelskade, maar dat plan bleek financieel niet haalbaar. In 1910 kreeg de inmiddels uit 40 stoomschepen bestaande KNSM-vloot de kade langs het meest westelijke deel van het IJ-eiland in gebruik. Door het gedrang van de vissersschepen bij de Oranjesluizen werd de situatie voor de handelsvaart echt ondoenlijk. Toen de gemeente Amsterdam in 1910 eigenaar werd van de noordoever van het IJ, volgden dan ook maatregelen om de visaanvoer anders te regelen.

In 1908 was C. Jansen uit Stellendam in Volendam een garnalenpellerij begonnen op de plaats van het latere jeugdgebouw Pius X. Deze firma verzond de gekookte en gepelde garnalen zowel met de ventersboot als met de in 1906 geopende stoomtramlijn via Kwadijk naar Amsterdam. In 1910 werd het vistransport via deze lijn opgevoerd door de tram ook 's nachts om 4 uur te laten rijden. Nu het lossen van levende vis op het IJ niet meer mogelijk was verlieten de Tolhuisleggers hun intussen onbewoonbaar verklaarde hutten. Het tijdperk dat Volendammer bidders hun levende vangst losten op het Amsterdamse IJ was voorgoed voorbij. Door het verdwijnen van de Tolhuisleggers leek de gemeente Amsterdam

althans voor een deel van de venters met handkarren te zijn verlost. Dat zou ook bevorderlijk zijn geweest voor het toenemende gemotoriseerde verkeer in de binnenstad.

Een ander voordeel was dat het vooral in de zomer onhygiënische thuispellen minder werd. Om de overlast van de venters nog meer te beperken werden kosteloze markten voor de venters aangewezen. En daaronder waren behalve de Albert Cuypmarkt (1905) spontaan gegroeide verkoopplaatsen als de Dappermarkt (1911), de Ten Katemarkt (1912), de Westermarkt en die op de Lindengracht (1913). Het legioen van straatventers zonder vaste standplaats nam echter weer toe tijdens de eerste wereldoorlog (1914-'18) die door de exportbeperking en het mijnengevaar tevens grote malaise veroorzaakte in de Amsterdamse haven.

Visstal van Kees Koning (van Kesieman) en Klaas van de Kraaier op hoek Ten Katestraat. Naast hen stond Pietje Tol (van de Bolle) en aan de overkant Ouwe Jan Pet en Gerrit van Kesieman.

Een nieuwe fase tegemoet

Toen het lossen op 't IJ verleden tijd was, kregen de Volendammer visserlui een beter leven en dat gold vooral voor de knechten. De schippers rekenden zaterdags in Amsterdam namelijk af met de opkopers onder een borrel om dan per koets of tram naar Volendam te gaan. Maar de knechten konden dan nog eens op een uur of vier rekenen om met de botter terug naar Volendam te zeilen. In 1910 was dat niet meer nodig en ook de Tolhuisleggers gingen er op vooruit. Sommigen van hen wisten namelijk een plaatsje te bemachtigen op de ventersboot, die rond 1912 dagelijks maar liefst 80 venters vervoerde. Anderen moesten genoegen nemen met een baantje als boter (porder en veerman in dienst van buitengaats liggende bidders) of scharrelaar (losse-klusjesman). Maar er was ook vraag naar personeel in de visserij toen die vanaf 1911 weer aantrok terwijl veel knechten op de grote vaart zaten. Volendam beleefde gouden tijden toen de vis tijdens de oorlog (1914-'18) voor hoge prijzen naar Duitsland werd uitgevoerd. In 1918 werd de visafslag door een geslaagde coup uit handen van burgemeester Calkoen gehaald. Na de oorlog daalden de visprijzen echter waardoor een hernieuwde opleving ontstond in de pluimveehouderij en vishandel. In 1914 had Jan Tuijp (van

Japie, geb. 14-7-1866, overl. 3-3-1951) met hulp van zijn schoonzoons Kees Jonk (van Jonker) en Hein Guyt (van de Goeieziel) de eerste Volendamse viswinkel geopend in de Amsterdamse Verbindingsstraat.

Visbewerkingsbedrijf en groothandel van Jan Tuijp (van Japie) sinds 1918. Rechts de loods van de firma Sterk.

Deze winkel, maar weldra ook andere, werden tot 1920 nog bevoorrad met paard en wagen waarbij in de pleisterplaats Broek in Waterland van paard werd gewisseld. In 1918 begon de firma Tuijp een visgroothandel tegenover het station in Volendam waar nu de binnenplaats is van winkelcentrum Havenhof. In de jaren 1920 en '30 werden vandaar wagonladingen spiering verzonden naar het grote conserveerbedrijf Tieleman & Dros in Leiden, waar de visjes werden gebakken om vervolgens ingeblikt te worden geleverd aan het leger, scheepvaartmaatschappijen en klanten in Nederlands-Indië. De ventersboot begon vanaf 1920 concurrentie te ondervinden van de eerste vrachtwagens. Op plaatsen als de Groenmarkt stonden Volendammers met hun kraampjes met verse vis, die in platte bakken met karren werd aangevoerd. Als er in de nazomer levende garnalen werden aangeboden riepen ze: "Koeije van garnáluuuuh!!!".

Groep venters bij hun vrachtauto. Links Kees Schilder van Klaas van Thuis van Jintje (de Gattenstrooier, geb. 12-12- 1883, overl. 30-6-1972), tweede van rechts Piet Bond (Ouwe Pekkie, geb. 29-3-1903, 18-1 -1952) en uiterst rechts Dirk Tol (van de Bolle, geb. 27-9-1878, overl. 27-3- 1939).

No. *143 159 173 bedrukt 1394147*

DIENST MARKTWEZEN.

Naam *Sier*

Voornamen *Th*

Geboortedatum *20 Januari 1876*

Adres *Volendam*

Artikel *Kasscherok. Nijh 7-292*

Staanplaats *Alb. Ouyptok off 175*

Gedurende *Dinsdag en Kasudag*

Datum uitreiking legitimatiebewijs *1. DEC. 1922*

Marktkkaart van Thames Sier (de Ouwe Waffel, geb. 20-1-1876, overl. 9-9-1965)

№01690

MARKTWEZEN
AMSTERDAM

Handteekening van den houder der vergunning

C. Koning

VENTVERGUNNING
VAN DE
GEMEENTE AMSTERDAM

SERIE *11* No. *133*

Deze vergunning bevat
39 genummerde bladzijden

1

Ventvergunning voor Amsterdam-West van Kees Koning
(de Koopman, geb. 4-4-1903, overl. 25-11-1991)

Om de kopers lekker te maken tilde men dan even het dekzeiltje op boven de mand met de grauwe wriemelende massa springerige diertjes. Je kon niet zo gauw zien of het nou allemaal van die grote achter Schokland gevangen exemplaren waren. De venters toonden ook hoe rood de kieuwen van de schelvis en kabeljauw wel waren als teken van versheid. Vanaf 1922 was men voor de hiervoor genoemde kosteloze markten voortaan marktgeld verschuldigd aan de in 1916 opgerichte Dienst van het Marktwezen. In de jaren 1920 en '30 waren tientallen Volendammer venters te vinden in de straten en op markten van Amsterdam. Een van hen was Kees Mooyer (Puul, geb. 2-3-1894, overl. 25-2-1964) die in 1926 een viswinkel opende in de Frederik Hendrikstraat. Puul vormde samen met zijn broers Cor (Schimmel) en Piet Mooyer en de compagnons Piet Smit (de Kip) en Kees Koning (de Koopman) de firma Puul & Co die jarenlang een zevental viswinkels in Amsterdam beheerde. De mannen beschikten daarvoor over een eigen rokerij en ze hadden een botter voor zich varen. Door over de hele stad maar ook elders in het land te venten, op markten te staan en viswinkels te openen, groeide de Volendammer vishandel uit tot een begrip. Zo werden de vishandelaren van Volendam tot de belangrijke leveranciers van verse, gerookte, gebakken en ingelegde vis. Het ging daarbij zowel om Noordzeevis als om vis en garnalen uit de Zuiderzee totdat deze in 1932 werd afgesloten. Aan de aanvoer van de uniek smakende Zuiderzeevis kwam toen voorgoed een einde maar met het IJsselmeer begon een nieuwe fase.

Co-productie Jan en André Kes
met dank aan Werkgroep Premiefoto

Eigen toegevoegde notes.

1. Het vangen van vooral aal bij de sluizen met veel conflicten door tegenstrijdige belangen. Waterhuishouding versus visserijbelang.
2. klaarzak = Def.: zakvormig net dat in de bun wordt gehangen en waarin men vis bewaart Toelichting: meestal aal. Een bun, ook wel kaar of viskaar genoemd, is een watergevuld compartiment in een schip, dat via vele kleine openingen rechtstreeks in verbinding staat met het buitenwater.
3. Dit waren algen, schelpen, kreeftjes, ondermaatse vis en incurante vangst. Deze werden na verkoop vaak gedroogd en vermalen als voer voor eenden.
4. Eendehouder die kleine vis vangt, wat als voer voor de eenden dient of nest van de vissers/venters gebruikt als eendenvoer.

5. Wat de handkar op straat was, was de hobbelschuit in Amsterdamse grachten en rakken. Het was een open onbeweerd houten schuitje, dat geroeid, gewrikt of geboomd werd. De visboer gebruikte het bootje tot in de 20e eeuw om vanuit een grote open bun levende vis uit te venten, maar op het IJ werd ook vis van de Volendammers overgenomen voor de viskuipen aan de Gelderse kade. Hij was meestal vergezeld van een hobbelijongen, wiens taak het was om het bootje regelmatig in een schommelende beweging te brengen voor zuurstoftoevoer in het brakke water van de grachten. De hobbelijongens deden hun werk ook achter de vismarkt waar het water van de grote kuipen in beweging werd gehouden door op een plank op en neer te wippen. Meyer Sluysen schrijft in Amsterdam je hebt een zoute smaak: "Ze zongen een sterk-ritmisch lied: hobbelen, hobbelen, hobbelen maar... hobbelen, hobbelen, hobbelen bom..."
Bron: <https://www.vaartips.nl/binnenvaart.htm>
6. Aanplemping is een vorm van landwinning door materiaal in oppervlaktewater te storten (te plempen). Een aanplemping is dan ook een stuk land dat met behulp van deze methode aan het bestaande land is toegevoegd.
7. Volgens Hans Piena zouden een aantal onderdelen in de hut nog wel origineel kunnen zijn.
8. Zoom in Topotijdreis.nl in op Amsterdam CS en vergelijk 1876 met open verbinding centrum en IJ en 1883 waarbij de verbinding is afgesloten. Periode kaarten is globaal. Werden niet steeds actueel bijgewerkt.
9. In een bokkinghang werd gezouten haring (bokking) gerookt en gedroogd om ze langer te kunnen bewaren.

Bronnenoverzicht

10. Afbeeldingen van schepen en vaartuigen door P. le Comte, uitg. F. Kaal. Amsterdam, 1831.
11. Geïllustreerd Zondagsblad van De Echo, Amsterdam, zaterdag 8 juli 1905.
12. Uit het land van de visschers door Carel Goudemond, uitg. D. Bolle, Amsterdam, 1912.
13. Het Leven Geïllustreerd, Amsterdam, 15 oktober 1912.
14. Diverse artikelen van kapelaan J. Buys uit Levend water, 1935.

15. Brak Water door Eibert den Herder, uitg. A. Storm van Leeuwen, Den Haag, 1944.
16. Gekroonde koopvaart door Ger. H. Knap, uitg. J.H. de Bussy, Amsterdam, 1956.
17. Geschiedenis van de Zuiderzeevervisserij door Y.N. Ypma, uitgave UVA, 1962.
18. De Jordaan door Jos F. Steussy, uitg. Ver. Vrienden v.h. Amsterdamboek, Amsterdam, 1966.
19. Drie baarsjes en een ham; Over geschiedenis en volksleven van Spaarndam en zijn naaste omgeving, Den Haag, 1967.
20. De Dam door D.H. Couvée, uitg. A. Oosthoek, Utrecht, 1968.
21. Amsterdam-Noord in oude ansichten door Wim Timp, uitg. Europese Bibliotheek, Zaltbommel, 1973.
22. Amsterdam Historisch door M. Carasso-Kok, uitg. Unieboek BV, Bussum, 1975.
23. Halen en brengen, visserij door de eeuwen heen door Dick Schaap, uitg. A.W. Sijthoff, Alphen aan den Rijn, 1978.
24. De Volendammer vishandel tot 1940 door Karel Simons, Volendam, 1980.
25. Ons Amsterdam, uitg. Redactie Amsterdams. Hist. Museum, jaarg.33, nov. 1981.
26. Van gaand en staand want door Peter Dorleijn, uitg. Van Kampen & 7n, Bussum, 1982.
27. Amsterdam Marktstad door Renée Kistemaker, uitg. Dienst Marktween, Amsterdam, 1984.
28. Zuiderzeever vissers door Drs. K.WJ.M. Bossaers, uitg. De Walburg Pers, Zutphen, 1987.
29. De mens en het water door T de Joode en P. Bernard, uitg. M & P, Weert, 1989.
30. Herinnering aan Noord, artikel uit De Echo, 11 jan. 1989.
31. Volendammer vissershutten aan de Buiksloterhaven door J.H. van den Hoek Ostende, Amstelodamum, Amsterdam, 1989.
32. Hoe kwam Amsterdam over het IJ? door J.H. Kruizinga, AO-reeks, Lelystad, 1990.

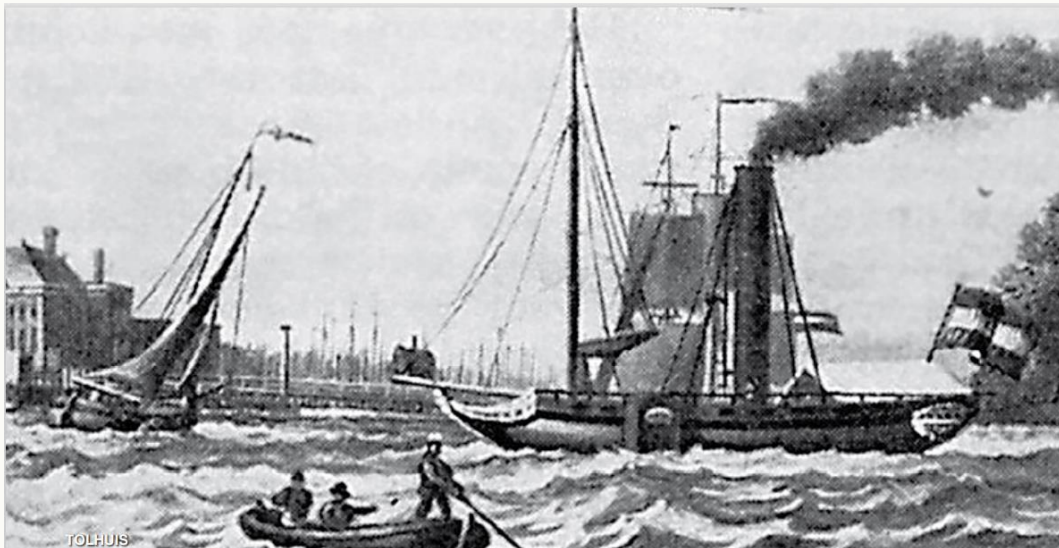
33. Tussen Dijken en Dien door J.A. Groen Jr., Amsterdam, 1990.
34. Rondon Volewijk en Tolhuis door J.A. Groen Jr., Amsterdam, 1990.
35. Broek te Boek door Rien Floris e.a., uitg. Meinema Projektinrichting, 1991.
36. Werken en wonen in de Buiksloterham, uitg. St. Hist. Centrum Amsterdam-Noord, 1992.
37. Het net en de wet door Jaap Kerkhoven, uitg. Meertensinstituut, Amsterdam, 1994.
38. Premiefoto jaargang 1995, uitgave V.O.V., Volendam, 1995.
39. Bouwers van de zee: zeevarenden van het Westfrieze platteland, circa 1680-1720, Den Haag, 1996.
40. Kon. Ned. Stoomboot Mij door Aad Schol, uitg. De Alk, Alkmaar, 1998.
41. Vissen in veenmeren door Petra J.E.M. van Dam, uitg. Verloren, Hilversum, 1998.
42. Stappen door de nieuwe stad door Leo Platvoet, uitg. De Balie, Amsterdam, 1998.
43. Waarheid en roddel door Piet en Evert Koning, uitg. De Stad, Edam, 2002.
44. Op het ritme der golven door Jan Kes, uitg. De Alk, Alkmaar, 2004.
45. Schipper op, Schipper af door Piet en Evert Koning, uitg. De Stad, Edam, 2005.
46. Daarom Groot Waterland door Jan Kes, uitg. Wean, Maastricht, 2006.
47. Het schrale eind door Bas Sleeuwenhoek, uitg. De Grintfisker, Amsterdam, 2006.
48. Museumjaarboek 2008, uitg. St. Vrienden Volendams Museum, Volendam, 2008.
49. Vergaderverslagen van de St. Petrusbond Volendam van 1896 tot 1940.
50. Gegevens en afbeeldingen van Erik Schmitz van het Gemeentearchief Amsterdam, Hans Sartorius van Historisch Centrum Amsterdam-Noord, Siem Paardekoper van de Shell, Jan Koek (Monnickendam), Kleine Jan Jzn. Kes, Sijmen Mooyer (Schimmel), Kees Czn, Mooijer Jr. (Puul), Gerrie Vlak, Cor Koning (Koopman), Jan Kroon (Korlood), Griet

en Huibje Kroon, Kees Tol (van Lijpie), Ben Mol, Peter Karregat en Crelis Tuip.

Uit maandblad van de KNMC

(Koninklijke Nederlandsche Motorboot Club)

Rondom het Tolhuis (Deel 1)

In 1999 verscheen de roman *Publieke Werken* van Thomas Rosenboom, die in een boekverkiezing werd verkozen tot een van de tien beste Nederlandse romans aller tijden en die in 2015 werd verfilmd. Deze roman is een van de weinige boeken waarin melding wordt gemaakt van de Volendamse bidders en kwakken die vanaf rond 1680 aan de diverse Amsterdamse vismarkten en met name tijdens de nachtmarkt op het Amsterdamse IJ hun verse en dus 'koosjere' vis losten. Van 1903 tot ongeveer 1930 waren vanuit Volendam bovendien ventersboten op Amsterdam in de vaart en vanaf 1910 tot 1930 werd het vislossen nog voortgezet vanaf het Buiten-IJ. In de geschiedenisboeken over Amsterdam valt over die activiteiten merkwaardig genoeg vrijwel niets te lezen. Datzelfde geldt voor de historie van de zogenaamde Tolhuisleggers, die vanaf ongeveer 1795 tot 1915 actief waren met het lossen van de bidders en het uitventen van vis in Amsterdam en vanaf 1850 ook bij Spaarndam. Na de volgende inleiding zal het in een reeks artikelen vooral gaan over de historie van de Tolhuisleggers en over Amsterdam en zijn haven.

Het Tolhuis, een gebouwtje met historie

Tegenover het Amsterdamse Havengebouw vormt de sinds 1971 aan de IJ-oever staande Toren Overhoeks - destijds beter bekend als de

Shelltoren met de boorkop bovenop - na renovatie als A'DAM Toren sinds 2016 samen met het Eye-filmmuseum de blikvanger van de nieuwe woonwijk Overhoek. In 1393 richtte Amsterdam op dat terrein het galgenveld in en ten oosten daarvan ligt de landtong waar na het graven van de Buikslotertrekvaart in 1663 het eerste Tolhuis kwam te staan. Vanaf de zuidkant van het IJ werd er al in 1308 en mogelijk nog eerder een verbinding onderhouden met het Buiksloterveer. In 1393 kreeg Amsterdam de jurisdictie over de Volewijck en richtte daar het galgenveld in. Zowel vanuit de stad als varende over het IJ herinnerde dit de passanten aan het feit dat je beter niet de regels kon overtreden of sollen met het stadsbestuur. Bekend is de tekening die Rembrandt van Rijn in 1664 maakte van de Deense dienstbode Elsie Christiaens, wier verwurgde lijk op het galgenveld was opgehangen nadat zij haar huisbazin met een bijl om het leven had gebracht. In 1663 was de Buikslotertrekvaart opengegaan, evenals het daarbij gebouwde tolgaardershuis. Omdat de stad 's nachts afgesloten werd ging het tolgaardershuis ook logies verstrekken, het begin van de horecafunctie van het Tolhuis.

Veel van de teksten hierna staan letterlijk ook in het stuk uit het jaarboek 2009 van het Volendams Museum en zijn met toestemming overgenomen.

Na lange tijd het enige gebouw aan de overkant van het IJ te zijn geweest werd het Tolhuis rond 1800 uitgebreid met een herberg, een muziektent en een tuin. In 1810 werden de steigerschuiten van het Buiksloterveer vervangen door raderboten die door vier paarden werden voortbewogen. Naarmate de visserij zich gunstig bleef ontwikkelen breidde het aantal visventershutten bij het Tolhuis zich gestadig uit. Tot de bijzondere gemeenschap behoorde ook personeel van de in 1827 voor het Noordhollandsch Kanaal aangelegde Willemsluis en van de veerdienst die in 1842 werd overgenomen door stoomraderboten. Met de polderjongens die hielpen bij het droogmalen van de nabijgelegen polder Buiksloterham (1851) streken weldra ook wat neringdoenden en ambachtslui op de landtong neer. In 1858 werd het Tolhuis vervangen door een nieuw gebouw dat veel bezoekers trok en waar in de tuin muziekkuitvoeringen werden gegeven. In 1878 werd de tuin veranderd en werden een speeltuin, dansvloer en een muziektent toegevoegd. In die tent speelden op donderdag- en zondagavonden allerlei ensembles waarvan vanaf 1882 vooral de Stafmuziek van het Zevende Regiment Infanterie populair werd. De meeste belangstelling trok de in 1887 als dirigent aangetreden kapelmeester Johan Zaagmans, bijgenaamd 'Zaagzevendemans' oftewel 'de Mengelberg van het volk'. Rond 1900 kreeg het Tolhuis nog een schiet- en kegelbaan, een restaurant en een rijwielschool. Met de in 1880 in de vaart gekomen kettingpont 'De Platluis' togen de Amsterdammers in

groten getale naar de Tolhuistuin. Het lied 'Lieve moeder van de Heer' kreeg daar van de bezoekers al gauw de tekst mee: 'Moeder onze kraai is dood. Hij is van zijn stokkie gevallen. Heeft gebroken zijn linkerpoot. Moeder, onze kraai is dood'.

Het tolhuis

*De vismarkt aan de Gelderse Kade /
Nieuwmarkt met de Waag (oude St
Anthoniepoort*

In 1908 maakte revuekomiek Leon Boedels het ook in Volendam populaire Tolhuislied met in het refrein de bekende woorden 'Kiele, kiele Tolhuis, hopsasa'. Nadat in 1912 de bijgebouwen waren afgebroken voor de tentoonstelling ENTOS maakte het Tolhuis nog een veelbewogen periode door tot de huidige status van partycentrum werd bereikt. Jan Kes.

Het Bothuisje op het IJ met links enkele kubben.

Rondom het Tolhuis (Deel 2)

Vroege visserij

Vanaf 1250 werd in de binnenwateren en veenmeren als het Amsterdamse IJ met tot 4 meter lange kubboten (een soort roeibootjes) in ondiep water op aal gevestigd. Kubben zijn uit wilgenriet gevlochten van aas voorziene manden waarin de vis via een opening aan de onderkant in een trechtervormig netje naar binnen werd gelokt. Een andere vroege vorm van visserij was de visserij bij de in de diverse dammen aangebrachte sluisen. Wanneer de aal in het najaar naar de Zuiderzee trok werd deze gevangen door met schuttingen aan elkaar verbonden fuiken of raamnetten voor de sluisdeuren te spannen. Bij een sluis in de Volendamse dijk gebeurde dat bijvoorbeeld al in 1405 met vergunning van de graaf en vanaf 1407 ook in Edam. In 1556 waren het Spaarndammers die met hun tochtschuiten een kwakkuil voortsleepten door het tot een visrijk binnenmeer uitgedijde IJ. Het net werd daartoe aan twee kruislings boven het achterschip uitstekende bomen bevestigd welke techniek heel geschikt was in ondiep water. Rond die tijd verschenen ook de eerste waterschepen, die met hun dubbele bun geschikt waren voor een meerdaags verblijf op zee. De mast werd door een viertal stagen geschraagd en ze waren sprietgetuigd, dat wil zeggen dat het grootzeil werd uitgespannen met een spriet ofwel mastboom. Deze voorlopers van de botter visten eveneens met de kwakkuil. In 1580 verschenen de eerste waterschepen in Volendam. Nadat binnenmeren als Purmer, Beemster en Wormer waren drooggemalen raakte het IJ rond 1650 leeggevestigd. Daarop werd de visserij met grotere waterschepen

verder naar de Zuiderzee verlegd. Volendam beschikte daartoe in 1659 ook over 13 à 14 botschuiten en 20 quakken die vanaf het najaar negotie bedreven in rond- en platvis bij de Waddeneilanden en zich vanaf juni aansloten bij de Zuiderzeevloot om daar op aal, bot, garnalen en ansjovis te vissen.

Vissen tot Lisse.

In 1680 mochten Volendamse vissers hun vis verkopen vanaf een van de voor 6 gulden te huren visbanken op de Dam. Nadat de vloot door de rampzalige periode van dijkdoorbraken tegen het jaar 1700 was gedecimeerd nam de visserij na 1700 weer toe. In 1737 gelastte de gemeente Amsterdam de Volendammers om hun kleine vis voortaan te lossen aan het Bothuisje bij de later Prins Hendrikkade. In 1753 verhandelden de Noordzeevissers de

met hun hoek- of botschuiten en vanaf 1760 ook met de eerste botters bij Texel en Vlieland gevangen schol, kabeljauw en schelvis in Amsterdam. Viskopers voeren daarbij mee om ook vis op te kopen van andere vissers en als ijsgang het transport van de vis over de Zuiderzee belemmerde haalden Amsterdamse handelaren die met paard en wagen op uit Den Helder. Ook de in de Zuiderzee gevangen bot, aal en ansjovis werd in Amsterdam verhandeld. Aal en bot werden ook

weer gevangen in het Amsterdamse IJ, het Wijkermeer en in het Haarlemmer Meer, waar de Volendammers spraken van "vissen tot Lisse".

Terwijl het met de Nederlandse economie slecht ging groeide vanaf 1770 in Volendam met zijn "anderthalfhonderd visschuyten" de welvaart. In zijn boek over Spaarndam haalt Dr. Tj.W.R. de Haan uit de archieven aan dat: "de armmeesters van Spaarndam op 14 oktober 1773 een bijdrage ontvingen van Volledammer botters." In 1781 verruilde de Volendamse Noordzeevloot de uitvalshaven van Nieuwendiep voor die van Terschelling.

De eerste Tolhuisleggers.

Na de komst van de Fransen in 1795 ving de periode aan van de Tolhuisleggers. Volgens een missive uit 1795 legden "Vollendammer en andere vischschuiten" in 1795 aan bij het Tolhuis aan de Volewyk, waar ene Jan Buys hen een plaats aanwees om hun vis te kunnen verkopen. Voor de benaming scheepslegger (of ligger) geeft van Dale de betekenis van waker op een onbemand schip. Piet Boon geeft in zijn boek *Bouwers van de zee* (Den Haag, 1996) aan dat de stad Hoorn tot in de 18de eeuw scheepsleggers in dienst had. De jonge Broekers die vanaf de 17de eeuw de handelsschepen van hun dorpsgenoten in de Oostzeehavens bewaakten werden eveneens leggers genoemd. De benaming Tolhuisleggers is hiermee waarschijnlijk verklaard, want het bewaken van de in het Amsterdamse IJ afgemeerde botters behoorde tot hun taak. Daarnaast waren zij actief bij het lossen van de botters als het IJ 's nachts veranderde in een drijvende markt en vervolgens met het uitventen van vis. De eerste Tolhuisleggers zijn mogelijk al voor 1800 neergestreken op de landtong tegenover het huidige Havengebouw. Onder de 100 Volendamse leden van het Amsterdamse St. Pietersgilde bevonden zich in het jaar 1800 zowel vissers als visverkopers welke banen ook wel samenvielen. De oudste bronvermelding van de aanwezigheid van een Volendamse tolhuislegger is uit het jaar 1832. De volgende aanwijzingen zijn afbeeldingen van Volendamse Tolhuisleggers van de hand van Pierre Louis Dubourcq uit 1840 en van J.F. van Deventer uit 1846. Men huisde toen nog in op de wal getrokken boten waar een hutje op was gebouwd. Afbeeldingen uit Frankrijk tonen aan dat dit in visserskringen niet ongebruikelijk was.

Jan Kes

Rondom het Tolhuis (Deel 3)

De ventershutten bij het Tolhuis

De hutten werden later opgetrokken van hout dat werd geteerd en ze waren voorzien van een rood pannendak en later ook wel golfplaten, terwijl men meestal van een gezamenlijk privaat gebruik maakte. Achter de stookplaats zat een schouwtje en daarboven de houten schoorsteen. De hutten werden later opgetrokken van hout dat werd geteerd en ze waren voorzien van een rood pannendak en later ook wel golfplaten, terwijl men meestal van een gezamenlijk privaat gebruik maakte. Achter de stookplaats zat een schouwtje en daarboven de houten schoorsteen.

Achter de schouw bevond zich de bedstede. Gerrit Vlak (Gerritje van Jan Heere, 6 nov. 1839 - 1929) heeft als laatste der Mohikanen onder de Tolhuisleggers afgehaakt. Zijn hut is in 1918 meegenomen door medewerkers van het Openluchtmuseum in Arnhem. Meubeltjes werden destijds niet meer in zijn huisje aangetroffen maar wel een scheepsklok, waterketel, koperen koffieketel, broodtrommel, een stromatras met vier dekens, een kruisbeeld en een spiegel. De oorspronkelijke hut bestaat niet meer en de huisraad zou tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn ontvreemd. Het bijschrift 'hut van een palingleurder' in Arnhem doet de naam en de diverse

werkzaamheden die deze bewoners verrichtten te kort. De Tolhuisleggers fungeerden zowel als scheepsbewakers, als vislossers tijdens de nachtmarkt op het Amsterdamse IJ en overdag als visventers in Amsterdam en omstreken, terwijl Gerrit Vlak zowel parlevinker als penningmeester was. Daarbij brachten zij naast paling ook garnalen, bot en spiering aan de man. De afmetingen van Vlak's eenpersoonshut waren 3,20 x 2,20 bij een hoogte van 1,85 meter, maar dat waren geen standaardmaten. Zo was de hut van de Amsterdamse schoenmaker Logmans - buurman van Gerrit Vlak - een stuk groter en dat gold ook voor

hutten waar gezinnen in woonden. De nachtmarkt op het Amsterdamse IJ
 Het werk van de Tolhuisleggers hield onder meer in dat men vanaf 2 uur
 's nachts tot in de dageraad de botters op het IJ tegemoet voer om te
 helpen lossen. Afhankelijk van de tijd van het jaar zaten bot, schol of aal
 in de voorste ruimen in een ruime klaarzak, de nest werd uit de middelste
 ruimen overgeladen in de schuiten van de Landsmeerder eendenhouders
 en de garnalen zaten in het achterste ruim. De vis van de laatste streken
 werd doorgaans in manden bewaard, zodat die meteen losklaar was.

VOLENDAMSE VENTERSHUTTEN BIJ HET VINKENBUURTJE

De Volendammer kwakken hadden destijds als regel 40 tot 50
 bokkemanden (voor 40 kilo vis) en litten (voor 20 kilo vis) aan boord. De
 Noordzeebotters voeren in de scholtijd wel eens met een hele vloot

GERRIT VLAK ONDERKOMEN LAANWEG IN AMSTERDAM-NOORD

botters tegelijk vanaf
 Terschelling richting
 Amsterdam. Als die vloot
 toevallig op zondag Volendam
 bereikte, dan kwamen de
 joodse handelaars daar in de
 haven al koop maken. Maar
 doorgaans zeilden de snelste
 Noordzeebotters de vracht
 van hun compagnie
 rechtstreeks vanaf
 Terschelling naar Amsterdam,
 waar de Tolhuisleggers dan
 hielpen met het tellen van de
 kabeljauw en schelvis. Bij elke
 honderd riepen ze: "Schrijf
 honderd!" waarop de

schippers een krijtstreep zetten en de opkopers voor de zekerheid meeschreven. Bij het overladen van de vis in de hobbelschuiten sloegen de mannen zelf ook een partijtje vis in om dat vervolgens te gelde te maken aan de vismarkt of uit te venten in de Jordaan en elders in de stad. De door de Amsterdamse en Volendamse venters gebruikte hobbelschuiten waren een soort schouwen die konden worden geroeid, geboomd of gewrikt. Ze werden zo genoemd omdat hobbelijongens de kwetsbare garnalen levend hielden door op een plankje heen en weer te lopen. Vooral als de bootjes stil kwamen te liggen was het zaak om door de hobbelen beweging te zorgen voor voldoende zuurstof in de open visbunnen. Volgens voormalige bewoners van Amsterdam Noord rookten de Tolhuisleggers zelf ook paling en andere vis. Sommige venters voeren in hun hobbelschuiten of vletten met garnalen, bot, paling en spiering langs de grachten. Andere liepen met een juk met aan weerszijden een mand met vis of met opgeladen handkarren door de straten van Amsterdam waar ieder zijn eigen wijk had. Men paste echter ook op de botters, die een ligplaats in het IJ hadden en daar ook werden voorzien van de nodige proviand. Amsterdam visstad bij uitstek In het Amsterdam van de 14de eeuw was vis al een geliefd voedingsmiddel voor rijk en arm. Rond 1680 landden Volendamse botschuiten hun vangst aan levende vis al aan op de vismarkt op de Dam. Daar was toen behalve voor riviervis een aparte plaats gereserveerd voor de waterschepen die hun vangst zelf te koop mochten aanbieden op de visbanken. Vanaf 1667 werden bot en schol uit de Zuiderzee en vanaf 1688 ook aal, spiering en platvis uit de Noordzee daar rechtstreeks verkocht aan de visvrouwen. In 1838 verzorgde een stoomboot het transport van onder meer ansjovis vanaf Amsterdam via Kampen naar Keulen. De vismarkt aan de Dam werd in 1841 verplaatst naar de Nieuwmarkt, in 1862 naar de Gelderse kade en na de bouw van het Centraal Station in 1889 naar de Ruyterkade bij steiger 8 ter hoogte van het huidige Havengebouw. Behalve de door vissers uit de Zaanstreek, Durgerdam, Marken, Huizen, Bunschoten en Volendam aangevoerde haring en bot werden de vanaf het najaar populaire garnalen en de winterspiering genoemd om hun bijzondere smaak. De Zuiderzeegarnalen vonden hun weg naar de volksbuurten, maar ook naar de meest chique restaurants. De poging van Volendammers om in 1884 een onderneming in het leven te roepen voor de uitvoer van gekookte, gepelde en ingelegde garnalen naar het buitenland ging door de kuilstrijd niet door. Amsterdam bleef daardoor de belangrijkste markt en door de week losten op het IJ zo'n 80 en op zaterdag wel 140 kwakken, die (volgens Eibert den Herder) in hun vier grote bunnen elk zo'n 12 tot 13.000 kilo vis konden bergen.

Jan Kes geredigeerd door André Kes

Rondom het Tolhuis (Deel 4)

Een groeiende markt.

In de loop van de 19de eeuw waren het meer en meer Volendammer kwakken die in Amsterdam hun levende bot, aal en vooral de als volksvoedsel populaire garnalen losten aan de opkopers. Het was elke nacht op het IJ een lawaai van jewelste van klapperende zeilen en geschal van vaste parolen tussen schippers en afnemers als van Laar, Sauer, Jurjens en de gebroeders Zwaan. De kwakken lagen over de volle breedte van het IJ tegenover de Haringpakkerij met staand grootzeil en fok gierend aan een lange kabel voor anker om de vangst over te laden in de hobbelschuiten. De vurigste tegenstander van de afsluiting van de Zuiderzee, Eibert den Herder uit Elburg vermeldt in zijn boek 'Brak Water', dat de Volendammer Zuiderzeevloot in mooi 2½ uur naast 20 ton aal, bot en spiering zo'n 300 ton garnalen per nacht aan de opkopers leverde. En daarbij noemt hij nog eens 300 ton nest (ondermaatse vis en dode garnalen) voor de eendenhouders van Landsmeer en omgeving. Den Herder noemt er overigens geen jaartal bij en zijn schatting heeft veel van een gedurfd staaltje visserslatijn. In plaats van de door hem genoemde 300 kwakken waren er op zaterdagnacht maximaal 150 zodat de hiervoor aangegeven geloste hoeveelheid vis gevoeglijk gehalveerd mag worden. Zoals eerder vastgesteld was het niet alleen Zuiderzeevis die in Amsterdam werd verhandeld, want de compagnieën van de Volendamse Noordzeevloot zonden hun vangsten eveneens richting hoofdstad. Elke herfst en winter werden zo ook haring, kabeljauw, schelvis en schol, tong

en andere platvis aan boord van de snelste botters (de zogenaamde jagers) van de Waddeneilanden naar het IJ getransporteerd.

De populaire garnalen

Als de vis eenmaal was overgeladen in de hobbelschuiten, dan ging het vanaf 1841 richting vismarkt op de Nieuwmarkt (vanaf 1862 naar de Geldersche kade en vanaf 1889 naar de Ruyterkade) en vervolgens naar de klandizie in de Jordaan en elders in de stad. De oude Goudsbloemgracht (in 1857 gedempt en omgedoopt tot Willemstraat)

stond al bekend om zijn visvrouwen, garnalpenpelsters en aalvilsters. Wanneer de hobbelschuiten om 5 uur 's morgens afmeerden aan de Lindengracht en de Palmgracht stonden daar honderden venters en visvrouwen klaar met hun handkarren. Een lit (mand van 20 kilo garnalen) waarvoor de vissers rond 1900 zo'n 35

cent betaald kregen werd aan de venters en visvrouwen verkocht voor 50 cent waarna deze er 1 gulden voor maakten bij hun klanten. In het najaar laadden de venters een mand of vijf garnalen op hun voor 10 cent

gehuurde handkar, om als het meezat, in een paar uur 2 gulden 50 te verdienen. De garnalenpellerijen leverden op hun beurt gepelde garnalen aan de restaurants en viswinkels waar om 9 uur 's morgens de kadetjes met verse garnalen te koop lagen. Levend gekookt lieten de garnalen zich het beste pellen en de venters zorgden wel dat de goedkope en smakelijke garnaal gretig aftrek vond. Na een beetje kookles en voordoen van het pellen hadden de Jordanese huisvrouwen het zo onder de knie: goed gaar koken, dan met een gloeiende pook omroeren, dan afgieten en pellen zonder zout en (vanwege de smaak!) nooit afwassen! En als de venters met hun hobbelschuiten en handkarren in de vroege morgen de grachten opkwamen, dan kwamen de huismoeders al aanhollen.

Ik pak ze bij kop en staart

Van een voor 35 à 45 cent met garnalen gevulde emmer, bleef uitgepeld een pond of vijf over. Om 12 uur stonden de met een dikke laag belegde boterhammen klaar voor de kinderen en om 6 uur 's avond was het weer smullen van een bord vol garnalen met piepers en botersaus. In de Jordaan wemelde het al gauw van de pellerijen, die leverden aan de lunchrooms en restaurants, waar bot en garnalen in diverse variaties op het menu stonden. Kadetjes met garnaal met wat peper en zout en garnalen met mayonaise waren in de hele stad verkrijgbaar, maar wat te denken van gebakken bot, garnalenkroketten op z'n Frans, een garnalenoemelet of een menu met bloemkool avec sauce hollandaise. In de pellerijen van de Jordaan klonk in die tijd menig garnalenspelsterslied zoals het volgende:

Ik pak ze bij kop en staart
En trek ze gewoon door tweeën
En zie ik ze helemaal bloot
Dan pas ben ik tevreeën
Al zijn ze nog zo groot
Ik weet 't er af te halen
Ik doe 't voor mijn brood
Want ik pel alle dagen garnalen.

Een van de grootste pellerijen was die van de firma Th.Brückman in de Langestraat 34, waar dertig meisjes van 's morgens 5 uur tot laat in de middag zaten te pellen. Volgens het kookboek 'Theorie van koken en bakken' behoorde je links te pellen en in het 'Handboek van schillen en pellen' stond dat een goede pelster 7 garnalen per seconde kon pellen, zodat ze in een uur 2500 garnalen in een kommetje had. Na de rustige zomertijd gaf het najaar volop bedrijvigheid met als hoogtepunt de maand september.

De wintervangsten werden meestal per contract opgekocht door hotels en lunchrooms. In de winter vond spiering veel aftrek in de Jordaan waar ze door de huismoeders werd gebakken op een 'peteroliestelletje' onder het dakraam. "Bovenop de vliering bakt mijn moeder spiering", zeiden de Mokummers.

Met dank aan en geredigeerd door André Kes

Rondom het Tolhuis (Deel 5)

Door de werking van eb en vloed en het gebrek aan doorstroming was er in het IJ voortdurend sprake van aanslibbing. Zo konden in 1593 aan de oostkant al de stukken grond Rapenburg en Uilenburg bij de stad worden getrokken om daar (nu tegenover de zuidingang van de IJtunnel) vervolgens de werven en pakhuizen van de Oost-Indische Compagnie te bouwen. Kort na 1600 kwam in het westelijk deel de haven Nieuwe Waal tot stand en werden (bij de latere Spaarndammerbuurt) het Bickers-, Prinsen- en Realeneiland aangeplempt. In 1644 werd beoosten de Schreierstoren Waals eiland (de latere Prins Hendrikkade) aangelegd en in 1656 volgden de al spoedig met scheepswerven bebouwde eilanden Kattenburg, Wittenburg en Oostenburg. Waterkeringen voorzien van sluizen en vloeddeuren moesten het rijzende water keren, maar het vele baggerwerk kon niet voorkomen dat schepen rond 1800

door de ondiepte hier en daar niet meer langs de kades konden komen. In 1824 kwam het Noordhollandsch Kanaal gereed en in 1832 en '34 werden achtereenvolgens het Oosterdok en Westerdok aangelegd als binnenhavens voor de eerste stoomschepen van de ASM (Amsterdamse Stoomboot Maatschappij). Het Noordzeekanaal werd ondanks een bredere in 1864 geopende sluis te smal en te ondiep voor de grotere schepen die voortaan Rotterdam en Nieuwediep als ligplaats kozen. Nadat in 1872 de Oranjesluizen gereed waren gekomen zorgde het op 3 oktober 1876 geopende Noordzeekanaal dat Amsterdam beter bereikbaar werd. De kosten ervan werden deels bestreden door de opbrengsten van landbouwgrond in de nieuwe polders die rond het Amsterdamse IJ met het oog op de groeiende bevolking werden aangelegd. Dat waren: Nieuwendammerham (1870), Wijkermeer (1873), Spaarndammer- en Houtrakpolder (1874), de Zaanse en de Grote IJ-polder (1875) en na de opening van het Noordzeekanaal in 1876 volgden in 1878 nog de Amsterdamse en de Noorder IJ-polder. De kwakken en bidders hadden lange tijd via het open IJ kunnen doorvaren om bijna voor de Jordaan af te meren. Toen het IJ-water in 1872 niet langer in open verbinding stond met de Zuiderzee was het voortaan schutten geblazen in de Oranjesluizen. Nog meer veranderingen In 1816 was na Rotterdam de eerste stoomboot in Amsterdam verschenen, maar in 1850 werden slechts 12 van de 1795 Nederlandse handelsschepen door stoom voortbewogen. Een jaar na de opening van het Noordzeekanaal in 1877 waren er in totaal niet meer dan 48 Nederlandse stoomschepen. Na de opening van de Spoorhaven en de komst van het aan de Volewijkslanden liggende Koninginnedok in 1879 kwam in 1881 de Handelskade gereed. Daarop vestigden zich bestaande stoomvaartmaatschappijen als de KNSM (de

'Koninklijke') en de SMN (de 'Nederland') uit 1870 en nieuwe als de NASM en SMI van 1882 en de HSM (de 'Klommenloyd') uit 1885. De opening van het Merwedekanaal in 1892 en moderne installaties als een graansilo (1898) en verrijdbare kranen zorgden mede voor een opleving van handel en scheepvaart. Wat de vernieuwingen in de Amsterdamse haven betreft was het einde echter nog lang niet in zicht. Na de Houthaven (1876) kwam in 1898 zowel de Petroleumhaven als het aan de Ruyterkade gelegen Centraal Station gereed waarmee Amsterdam zijn open havenfront kwijt raakte. Van de steigers achter het station vertrokken weldra de diverse bootdiensten naar bestemmingen als Purmerend en Alkmaar en de toeristenplaatsen Volendam en Marken. Door de aanleg van het Noordzeekanaal en de grootschalige inpolderingen was het watervolume van het IJ drastisch afgenomen. Behalve de Oranjesluizen werkte het feit dat het nachtelijk spuien van het grachtenwater gewoon doorgang vond en de immer toenemende scheepvaart nadelig op de waterkwaliteit. In 1899 kwam het IJ-eiland gereed waarvan de kades spoedig in gebruik werden genomen door de kantoren en schepen van de KNSM en HSM. Zo werd het voor de visserlui steeds moeilijker om hun vangst bij de opkopers af te leveren. Einde van de nachtmarkt De Joodse visverkopers (in 1800 waren zij 47 in getal en dat werden er alleen maar meer) waren van hun kant zeer gebrand op de inkoop van de door Volendammers levend en dus 'koosjer' aangevoerde vis. Met name de goedkope garnalen (vaak maar 35 cent per mand van 20 kilo) waren in Amsterdam populair. Maar rond 1900 kwamen steeds meer factoren samen, waardoor de aanvoer en consumptie van vis in Amsterdam stagneerde. Zo kwam aan de eeuwenlange aanvoer van Noordzeevis vanaf de Waddeneilanden door de snelle jagers onder de Volendammer kwakken een einde. Men kon het daar tegen de opkomende stoomloggers niet meer bolwerken, zodat de meesten van hen voortaan hun heil zochten op de al overbeviste Zuiderzee. Omdat er in de Dergen (weke visgronden langs de Noordzeekust) nog wat viel te verdienen probeerde een aantal schippers het nog vanuit IJmuiden. Het vistransport per trein was in 1883 al van Amsterdam naar deze snel opgekomen vissersplaats verplaatst, toen daar door particulier initiatief het afslagwezen opkwam. Nadat in 1896 een nieuwe visserijhaven met afslag was geopend bleek deze een groot succes dat werd voortgezet door de in 1899 opgerichte rijksvisafslag. De in 1901 op de Amsterdamse Ruyterkade bewesten het Centraal Station geopende nieuwe afslag kon daar niet tegen op. De Amsterdamse opkopers en restaurants waren allang gewend hun verse vis in IJmuiden en Volendam in te slaan en de visserlui klaagden over gebrek aan ruimte om af te meren. Daar kwam bij dat de botters vanwege de overlast voor de koopvaardijsschepen vanaf 1901 niet meer 's nachts het IJ

op mochten varen om te lossen. Zij dienden na het schutten te wachten bij Nieuwendam alvorens om half zes de vishal openging. De hobbelschuiten moesten nu helemaal naar Nieuwendam roeien om de garnalen op te halen. De beestjes overleefden die tocht niet, maar bovendien was het vooral bij harde wind geen doen. Om de garnalen toch levend af te kunnen leveren probeerden de

Volendammers om deze buiten de sluizen in het water van het buiten-IJ in manden over te scheppen. Toen dat lukte leek de aanvoer van levende vis en garnalen weer een tijdje gewaarborgd. In Amsterdam vreesde men het ergste toen Volendam in 1901 een nieuwe gemeentelijke afslag kreeg, maar dat pakte op meer manieren anders uit.

door Jan Kes (1936-2019) / André Kes

De artikelen hierboven uit het tijdschrift van de KNMC komen van de volgende linken:

KNMC, Rondom het Tolhuis, deel 1:

<https://www.knmc.nl/bestanden/knmc-19-2.pdf>

KNMC, Rondom het Tolhuis, deel 2:

<https://www.knmc.nl/bestanden/knmc-19-3-definitief.pdf>

KNMC, Rondom het Tolhuis, deel 3:

<https://www.knmc.nl/bestanden/knmc-19-4.pdf>

KNMC, Rondom het Tolhuis, deel 4:

<https://www.knmc.nl/bestanden/knmc-19-5.pdf>

KNMC, Rondom het Tolhuis, deel 5:

<https://www.knmc.nl/bestanden/knmc-19-6.pdf>

vereniging 'oud volendam'

premierfoto **1997**

Vereniging oud Volendam 1997

VOLENDAMMER VISSERIJEN VISHANDEL

Tolhuisliggers

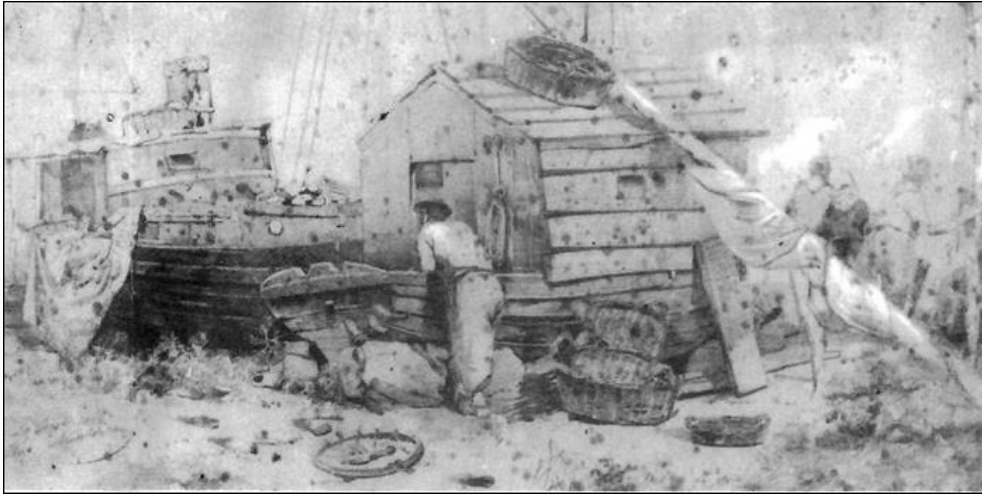
Enige tijd geleden stond in het tijdschrift 'De Negentiende Eeuw' een artikel van Hans Fürstener, waarbij een foto was afgedrukt van een schilderij voorstellende: 'Woonschepen achter 't Tolhuis te Amsterdam-Noord'. Dit kunstwerk bevindt zich in het Historisch Museum te Amsterdam en is van Pierre Louis Dubourc (1815-1873) die dit tafereel

heeft vastgelegd in 1840. Op het schilderij is heel duidelijk te zien dat de mensen die voor de woonschepen gegroepeerd staan, gekleed zijn in Volendammer dracht. Dat zou betekenen dat het een van de oudste prenten is waarop de Volendammer klederdracht staat afgebeeld en tevens dat er reeds in 1840 'tolhuisliggers' waren in Amsterdam-Noord.

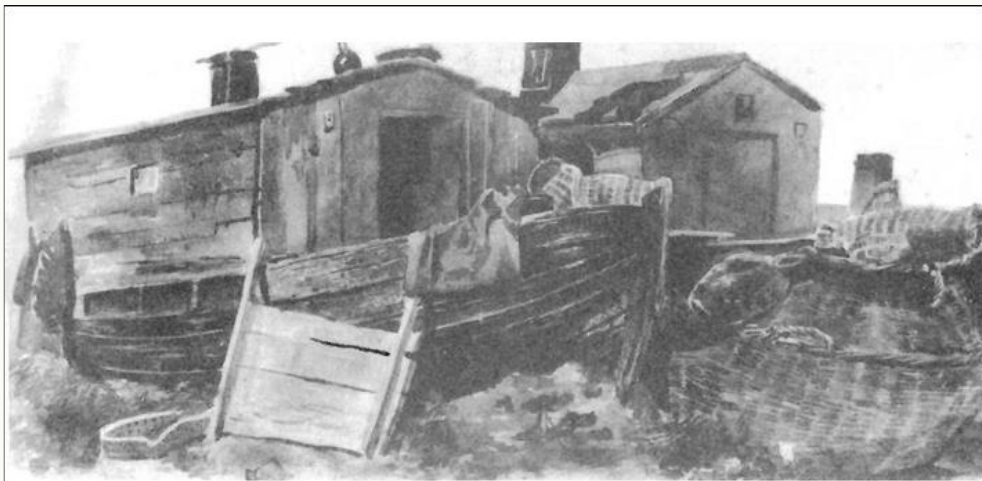

Tolhuisliggers naar een schilderij van Pière Dubourcq

Deze Volendammer visventers huisden bij het Tolhuis in een hut of in een op de wal getrokken boot; vandaar gingen ze naar de vismarkt om te helpen met het verhandelen van de vis. Elke zaterdagmorgen kwamen ze lopend naar Volendam om er het weekeinde door te brengen en op zondag naar de kerk te gaan; door de week verbleven ze in Amsterdam en hoefden ze deze mars niet te maken. Deze hutten werden in 1912 opgeruimd omdat op dit terrein een grote tentoonstelling: de 'ENTOS' (Eerste Nederlandse Tentoonstelling Op Scheepvaartgebied) werd gebouwd.

'Tolhuisliggers' tekening van Zolsius in 1846

De woonhutten zijn op schuiten gebouwd.

Gerrit Vlak voor zijn woonhut bij het Tolhuis

Volendammer kinderen bij de vissershutten in Amsterdam-Noord

Vishandel vanaf de botters

In zijn boek 'Volendam, ontstaan en geschiedenis' maakt Bruin Schilder gewag van deze tolhuisliggers en van de vismarkt in Amsterdam. Hij schreef: "De Volendammers hebben altijd hun uiterste best gedaan om de Amsterdammers op hun wenken te bedienen en dat wisten de Jordanezen te waarderen. Als de Amsterdammers op tijd gepelde garnalen aan het ontbijt wilden hebben, moesten de Volendammers zorgen, dat ze elke nacht om drie uur zo dicht mogelijk met hun botters bij de Haringpakkerij voor anker lagen, waar de Jordanezen hen met roeiboten en hobbelschuiten opzochten via de Brouwersgracht en de Haarlemmersluis. Dan voer de Jordanees langszij, trok de prop uit de hobbelschuit en liet die vol water lopen, waarna de schuit door een Volendammer visserman vol geladen werd met levendige garnalen. Daarna legde hij de hobbelp plank erin, waar bovenop een hobbeltjongen ging staan, die de schuit liet schommelen onder het zingen van de Jordanees deun: 'hobbelen, hobbelen moet je maar". Zo voer hij door de Amsterdamse grachten naar de Jordaan om daar de levendige handel aan de man te brengen.

Letterlijk alles wat de Volendammer ving (haring, bot, aal, garnaal, spiering, schol) kon de Jordaan gebruiken en zo was het elke nacht op het IJ een heidens kabaal. De Volendammer vloot, die successievelijk

aangroeide tot bijkans 300 grote kwakken, ging daar aan een lange kabel voor anker. De bidders bleven op en neer dobberen om de garnalen in leven te houden. Het hele IJ had men over de volle breedte nodig. (Het was voor het vrachtverkeer geen doen om Amsterdam bij nacht te passeren.) Uit die vloot moest iedere Jordanees de zijne weten te vinden.

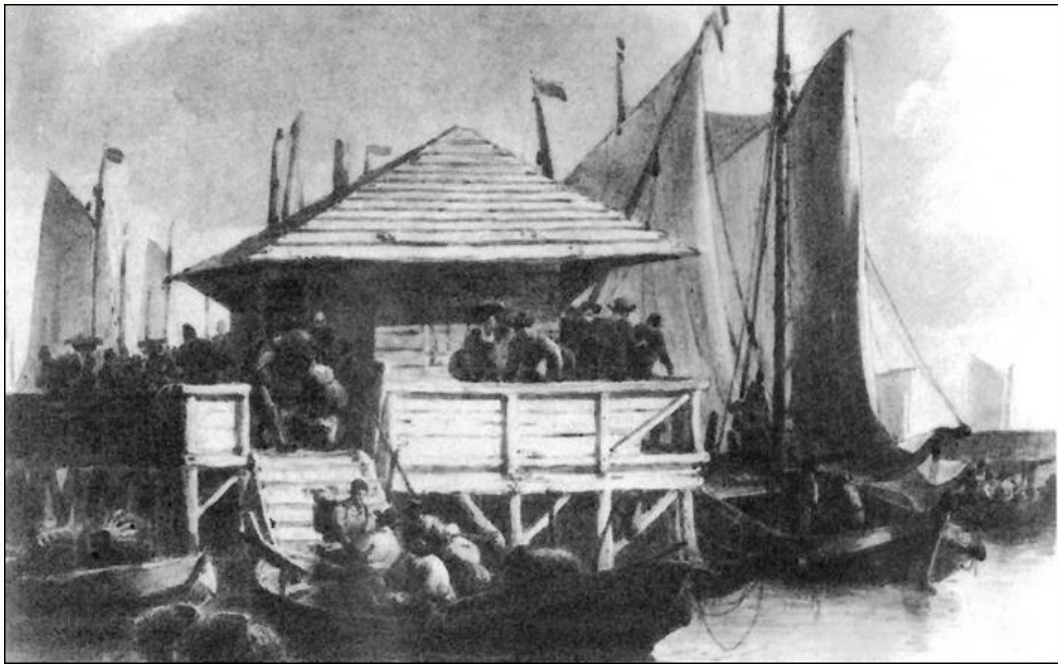

Volendammers op de vismarkt aan de Gelderse kade in 1885.

Dat was een hele opgave, want er waren Jordanezen die wel bij 20 kwakken vis opkochten. Ieder had zijn eigen parool en elke Volendammer schreeuwde dat net zo lang tot hij zijn afnemer te pakken had. Temidden van al die klapperende zeilen, driehonderd schreeuwende vissers en nog wel driemaal zoveel Jordanezen werd elke nacht in ruim 2½ uur tijd 300 ton vis en garnalen gelost. Onder luidruchtig loven en bieden, met geweldige zeemansgebaren en geluiden werd er gevochten om de prijs. Dan werd er gewerkt alsof de duivel hen op de hielen zat. Weer of geen weer, de Volendammers waren op hun post. Ze hadden hun helpers in de Tolhuishutjes, waar oudgedienden en jongens hielpen met de vishandel of ook als hobbeltjongen. Dat is eeuwen zo gegaan. Het IJ was voor Volendam een gigantische afslag, waar bijkans alle vangsten verhandeld werden.

“De garnalenhandel in de hoofdstad werd later ook met handkarren bedreven en de Jordaan kreeg zijn karrenverhuurderijen met honderden viskarren. Toch bleef de hobbelschuit en de vlet in de grachten van de Jordaan komen, waar de garnalen op duizenden handkarren werden overgeladen; het afzetgebied werd nog veel groter. De visvrouwen uit de

Jordaan trokken er met de handkar iedere morgen op uit om de stad van levende garnalen te voorzien. Wie gepelde garnalen wilde hebben kon S

*Het bothuisje in het IJ met een botter en Volendammer vissers.
Tekening van J. C. Schotel ±1810.*

Aan dit alles kwam honderd jaar geleden een einde. Peter Dorleijn schrijft hierover in zijn boek 'Van Staand en Gaand Want': "Door de aanleg van het Noordzeekanaal en de bouw van de Oranjesluizen werd het steeds moeilijker om de stad te bereiken. Maar ook de waterkwaliteit van het Binnen-IJ ging achteruit. De bidders moesten zo snel mogelijk gelost worden, anders was de vis dood. De kwakken gingen voor anker en er lagen dagelijks wel 80 en 's zaterdags wel 140 met fok en zeil op aan het anker te gieren. Dit alles werd gedaan om het water in de ruimen zo goed mogelijk te verversen. De vis werd met hobbelschuiten van boord gehaald. De nest werd gelost in nestschuiten en verkocht aan eendenhouders van Landsmeer. Later kwam er zo'n druk scheepvaartverkeer dat het niet meer mogelijk was om daar de vis te lossen. Het werd de Volendammers verboden." In 1901 kwam er een visafslag in Volendam, waar toen de vis gelost werd.

Volendammers op Terschelling

De Volendammer Noordzeeschippers visten op de Terschellinger gronden en verder de Noordzee op en hadden indertijd het Nieuwe Diep als thuishaven. Deze inham aan de Noordzee vormde een natuurlijke haven waardoor Den Helder reeds in de 15e eeuw een belangrijke havenplaats was, met name voor de walvisvaarders. In 1781 werd deze haven

bestemd tot een permanente en veilige ligplaats voor de oorlogsschepen. De visschuiten werden geweerd en de Volendammers namen de wijk naar Terschelling, waar ze van harte welkom waren.

Volendammer botters verlaten Amsterdam door de Oranjesluizen.

Ruim een eeuw lang was daar in de wintermaanden hun thuishaven. In een artikel over Terschelling uit de Tagrijn 1979-2 staat onderstaand verhaal beschreven, dat in 1882 verscheen in een gedenkboekje over Terschelling en geschreven is door de toenmalige postdirecteur van het eiland: "De Volendammers worden met vreugde op Terschelling begroet. Deze nijvere en rusteloze schippers vissen negen maanden op de Zuiderzee en houdt de vangst daar op, dan wenden zij de steven naar Terschelling en zeilen met hun driehonderd botters de haven binnen, die ruim genoeg is om hen te herbergen. Evenals de gehele bevolking van Terschelling vormen zij op hun beurt een afzonderlijke maatschappij met eigen wetten en gebruiken die zij ook in den vreemde handhaven. Bij hun komst treedt een gewichtige persoon in functie die door de Volendammers "Hein de Kanser" of Consul wordt genoemd. Deze naam geeft aan welke functie hij heeft te vervullen. Gedurende twee of drie maanden - naar gelang het weer - dat de driehonderd Volendamse schippers bij Terschelling hun bedrijf uitoefenen heeft Hein de Kanser niets anders te doen dan te zorgen voor de mondvoorraad, zodat de vissers daar niet

voor hoeven te zorgen. De consul bepaalt wanneer en waar er gevist moet worden. Hij geeft het sein om naar Terschelling terug te keren en bepaalt welke botters de gevangen vis naar Nieuwediep of naar Amsterdam zullen vervoeren. Hij berekent en bepaalt ieders aandeel in de vangst.

Volendammers op de plecht van hun botter.

De vloot is verdeeld in ploegen die afzonderlijke namen hebben zoals de Gouden Vloot, de Zilveren Vloot of de Jappenezen. Daarnaast heb je de Wilde Kippen die op eigen risico vissen. Zij bezitten ook een vuurschip dat de Volendammers in hun vloot meevoeren en dat na het binnenlopen gedurende de avond of de nacht grote diensten bewijst. Dit vuurschip bestaat uit een blazer die gelegen is op de uiterste hoek van de Noordsvaarder en als de vissers op zee zijn een grote lantaarn in zijn mast draagt. Het is afspraak dat dit vuurbaken daar blijft liggen zolang er botters op zee zijn. Ook is er een onderlinge vereniging opgericht tot verzekering van hun botters en vistuig, waarvoor een fonds bestaat dat betaald wordt uit de jaarlijkse contributie. Alle ongelukken die gebeuren worden dus door allen gedragen. De belangen van de enkeling zijn tevens de belangen van de markt in Amsterdam of in Nieuwendiep bij Den Helder, waar de Amsterdamse vishandelaren hun vertegenwoordiging hebben. De Terschellingers en de Volendammers kunnen het heel goed met elkaar vinden, ofschoon ze ten opzichte van denkbeelden en geloof verschillen. De Terschellingers zijn protestant, de Volendammers zijn allen katholiek, en met slechts katholiek in naam. Integendeel, als iedereen zijn

godsdienstplichten zo nauwgezet waarnam, dan viel het wel mee in de wereld! Aangezien er in Terschelling geen katholieke kerk is verlaten ze het eiland en varen met enkele botters naar Harlingen om daar naar de kerk te gaan. Dit gedrag dat ieders waardering verdient schijnt in een nog edeler licht als men bedenkt dat de visvangst zeer wisselvallig is. De Volendammers storen zich daar niet aan; zij houden ervan hun godsdienstplichten te vervullen en geven dat niet op ten voordele van een grotere vangst. Met Kerstmis varen zij allen terug naar Volendam, om na de Kerst weer terug te keren naar Terschelling."

De Volendammer botters

J. van Hoogstraten beschrijft in het blad 'Eigen Haard' de Volendammer visserij in het jaar 1885:

"De Volendammers behoren tot de dapperste zeevaarders van onze kust. Hoogst bekwame stuurman en vertrouwd met de geheimen zowel van de Noordzee als van de Zuiderzee. Zij tarten met hun kleine open vaartuigen de grootste gevaren. Die schepen worden in de regel botters genoemd en zijn 30 ton groot en worden in Monnickendam vervaardigd. Zij kosten f 3.800.- en als zij opgetuigd zijn en geladen met visnetten dan stijgt de prijs tot f 6.200.-. Wanneer deze botters, waarvan er meer dan 200 zijn, in de pas vernieuwde haven van Volendam liggen, dan kan men ervan overtuigd zijn dat daar voor een waarde van meer dan een miljoen op het water drijft. De nieuwe botters worden eerst gebruikt op de Noordzee en na een jaar of twaalf gaat de schuit in andere handen over en vaart nog enkele jaren op de Zuiderzee. Na uiterlijk 25 jaar wordt de botter gesloopt en als brandhout opgestookt. "

Overzicht van Volendam als vissersplaats

In de archieven van Oud Edam en ook in het boek van Jaap Kerkhoven 'Het net en de wet' wordt Volendam als vissersplaats talloze malen genoemd. Een greep uit deze gegevens staan hieronder vermeld:

- 1661 In dat jaar kreeg Volendam zijn eerste buitenhaven. Op een pier in het midden van de haven stond een bothuisje waar de vis werd verkocht. Om dit alles te kunnen bekostigen werd door het gemeentebestuur de botbelasting ingesteld: de vissers moesten van iedere veertig pond bot die zij aan de afslag te Volendam of elders verkochten 7 duiten betalen. Tevens werd bepaald dat botschuiten die in Volendam met vis aan de afslag kwamen, dadelijk na het lossen moesten wegvaren om plaats te maken voor de volgende schuit die met vis aan de afslag kwam. De naam 'botschuit' die voor het eerst hier opduikt, werd later veranderd

in 'botter'. Met deze visschuiten werd indertijd voornamelijk bot gevangen.

- 1710 De haven in Volendam werd gerestaureerd en vergroot. De Volendammers beklagden zich bij 't gemeentebestuur van Edam dat zij aan de Grafelijke belastingontvanger jaarlijks 15 stuivers moesten betalen om met hun schuit op garnalen te mogen vissen bij de haven van Medemblik en daarbuiten in open zee.
- 1739 De Volendammer vissers verzochten de gemeente om een nieuwe haven in Volendam aan te leggen. De oude havenpalen waren door de paalworm weggevreten. Zij wilden wel op eigen kosten de haven laten maken als zij de ontvangsten van de botpacht zouden ontvangen. Jaarlijks bedroeg de pacht f 600., Als zij geen antwoord van de gemeente kregen, dreigden de Volendammer vissers geen botpacht meer te betalen tot er een nieuwe haven kwam.
- 1753 In het reglement omtrent de haringvisserij in de Zuiderzee werd bepaald dat er drie schutnetten aan twee strijken en twee fuiken aan zeven stokken moesten worden gezet. Degene die het eerste kwam had de eerste plaats en wanneer de fuiken opgehaald werden, moesten ook de schutnetten weggehaald worden. Wanneer dit niet gedaan was, had een ander de vrijheid de schutnetten op te halen en ze uit de weg te zetten.
- 1758 In Volendam mocht de afslag nu twee keer open: 's morgens bij zonsopgang en 's middags om half vier.
- 1760 Volendam ontwikkelde zich in het midden van de achttiende eeuw tot een belangrijke vissersplaats. De Volendammer bidders die op de Noordzee voeren waren groter en zwaarder dan de vissersvaartuigen uit de omliggende plaatsen. Omstreeks 1760 had Volendam circa 150 botschuiten op zee. Men viste daarmee op de Terschellinger gronden en de vis was bestemd voor de Amsterdamse markt.
- 1781 De Volendammer Noordzeevissers trokken weg uit het Nieuwe Diep bij Den Helder en namen Terschelling als thuishaven.
- 1783 De Volendammer haven werd geheel vernieuwd.
- 1786 Een resolutie van de Staten van Holland verbood het vissen met een net tussen twee bidders gespannen, omdat de jonge vis werd omgebracht.

- 1795 Enkele Volendammers verzochten aan het gemeentebestuur het havengeld voor hen te halveren aangezien zij zeer weinig gebruik maakten van de Volendammer haven; hun botters lagen bijna altijd aan 't Tolhek te Amsterdam. Het gemeentebestuur ging hiermee akkoord.
- 1800 Op het einde van de 18e eeuw kende Amsterdam zeven vismarkten:
- de garnalenmarkt op de Singel ter hoogte van de Haarlemmersluis;
 - de bokkingmarkt bij het Koningsplein; de schol- en scharmmarkt aan het Spui; de mossel- en oestermarkt;
 - de vismarkt op de Vissersdam tegenover het Paleis;
 - de vismarkt op de Nieuwmarkt bij de Waag;
 - de vismarkt bij de Nes.
- 1860 De Volendammers visten op de Noordzee op schol samen met de vissersvloot uit de Hollandse kustplaatsen. De vangst nam door het intensieve vissen niet af. Zodra echter de Engelse schippers tien dagen op die plaats hadden gevist was de vangst weg. Zij visten namelijk met verzwaarde netten waardoor de grond werd omgewoeld en het aas werd vernietigd, zodat de schol een andere plek opzocht.
- 1861 Oprichting Vincentiusbeurs en begin van de aanleg Noordzeekanaal.
- 1865 De Volendammers visten bij Terschelling, tot aan Engeland en Helgoland toe. Voor deze visserij moest de uitrusting solide zijn en berekend op zware beproevingen. De beste en nieuwste botters werden gebruikt op de Noordzee. Ze waren groter dan de gewone botters en waren doorgaans bemand met vijf personen. Het verblijf van een lange tijd op zee droeg bij tot een hechte groepsvorming onder de vissers.
- 1870 Bouw van de Oranjesluizen in het IJ.
- 1876 In gebruikstelling van het Noordzeekanaal met sluizen aan beide ingangen.
- 1880 In een brief aan de Tweede Kamer aangaande het verbod van de kuilvisserij, ondertekend door 410 Volendammer vissers, stond geschreven: "Het is zeer onjuist en bezijden de waarheid als men wil beweren dat de Volendammer vissers blind en onverschillig zouden zijn voor de toekomstige instandhouding van de visserij op de Zuiderzee,

omdat zij er weinig of geen belang bij hebben, aangezien zij vooral op de Noordzee vissen. Deze dwaling of liever deze onwaarheid springt aanstonds in het oog als men weet dat van de 187 botters waaruit de vissersvloot van Volendam bestaat, tenminst de helft het gehele jaar op de Zuiderzee vist. Van 15 oktober tot 1 februari vist de andere helft op de Noordzee. Van 1 februari tot 20 maart vist de gehele vloot op de Zuiderzee. Van 20 maart tot 1 mei vist men met ongeveer 50 botters op de Noordzee. In een gunstig ansjovisjaar vist de gehele vloot van 1 mei tot 15 juli op de Zuiderzee. In een ongunstig ansjovisjaar vist men met ongeveer 40 botters op de Noordzee van 1 mei tot 15 oktober. Daarbij kan ook opgemerkt worden dat de Volendammers al in 1849 visten met de wonderkuil, ofwel het kuilnet tussen twee schepen gespannen. "

1880 Was er veel ansjovis dan leefde alles op. Dan kon er grond gekocht worden voor een woning. Ieder jaar werd dan ook uitgekeken naar die voordelige ansjovisweken.

Volendammer botters in het IJ achter het Centraal Station.

- 1883 Vergroting van de haven te Volendam waardoor deze het dubbele aantal botters kon bevatten dan voorheen. Na die tijd is de haven niet meer veranderd.
- 1884 Door de Tweede Kamer werd besloten het gebruik van de kwakkuil weer het hele jaar toe te staan en het jaar erop gold dat ook inzake de wonderkuil. Onmiddellijk ging heel Volendam in feestdosis. Bij de woningen en de kerk ging de vlag uit. Helaas werd dit voorstel door de Eerste Kamer weggestemd. Pas in 1890 ging de Senaat om.
- 1884 Amsterdamse opkopers hadden het gerucht verspreid dat er weer met de kwakkuil gevestigd mocht worden. De opzichters van de Visserij hadden handen vol werk om alle Volendammer vissers een bekeuring te geven, maar hun netten stonden ze niet af. "Het is wel gloeiend verdomd als je mijn visnet krijgt", riep een Volendammer visser naar de hoofdopzichter en hij weigerde het net af te geven.
- 1884 Het gezag liet zich ook gelden in het dorp zelf. In Volendam werden veel bekeuringen uitgeschreven wegens openbare dronkenschap, met name onder de vissersknechten. Een veldwachter, die twee veroordeelde vissers kwam ophalen, werd door een van hen mishandeld. Zelfs de burgemeester liep een paar rake klappen op toen de Volendammer vissers in het verlengde van de Edammer kermis blauwe maandag vierden. Kort voor Kerst 1884 hadden tientallen vissers het vooruitzicht om voor 1 tot 37 dagen gevangenisstraf te moeten ondergaan. Een visser die door twee veldwachters werd opgebracht wist zich los te rukken. Bij een tweede arrestatiepoging stuitten de veldwachters op een algemeen verzet van de bevolking. Zij werden beledigd en verjaagd.
- 1885 Op 24 januari, toen de zee bedekt was met een ijslaag waardoor de botters niet konden uitvaren, kwam de Officier van Justitie te Haarlem naar Volendam, vergezeld van de burgemeester, 30 veldwachters en 100 soldaten. Volendam werd van drie kanten omsingeld. Toen de soldaten de trom roerden en de trompetten werden opgestoken, kwamen de Volendammers kijken wat dat alles moest betekenen. De verrassende inname van Volendam was geschied. Door de overmacht was er van verzet geen sprake. De vissers die indertijd tegenstand hadden geboden werden als eersten gearresteerd en daarna allen die een gevangenisstraf moesten ondergaan. In totaal 50 Volendammers werden afgevoerd. Later werd er verteld dat ze werden weggevoerd door soldaten die ieder met een geweer en 20 scherpe patronen waren

bewapend. De vrouwen en kinderen bleven handenwringend en schreiend achter in de barre winterkou.

- 1885 De Volendammers voeren als ware acrobaten tussen de netten door zonder die te beschadigen. Zij verklaarden tegenover de leden van de Eerste Kamer dat zij bereid waren om in tegenwoordigheid van een deskundige met een kuil achter de botter dwars door de botsleepnetten van de Zuidwallers heen te vissen zonder die te raken.
- 1885 Als de Volendammer vissers hun netten uitwierpen zeiden ze: "Dat God 'm zegent!" Zij legden zich erbij neer wanneer er weinig haring of ansjovis in de zee was. "Als God zijn handen sluit, wie zal ze dan kunnen openen?"
- 1885 De Volendammer vissers hadden een andere mentaliteit dan de andere Zuiderzeevissers. Zij gingen door voor impulsief en emotioneel. Het loven en bieden met een opkoper ging gepaard met woeste gebaren en een geweldig geschreeuw. Het waren onverschrokken zeevaarders, waardoor het aantal ongevallen beduidend hoger lag dan elders. De Volendammers waren de rauwdouwers van de twee zeeën, de buitenbeentjes van de Zuiderzee.
- 1885 Er verschenen advertenties in De Tijd en het Algemeen Handelsblad, ondertekend door het gemeenteraadslid J. Akkeboom en de havenmeester Sijmen Mol, waarin gesproken werd over de stijgende nood en de bittere armoede van een honderdtal schippers die niet naar de Noordzee konden en verstoken bleven van inkomsten. "Er wordt niets verdiend nu de wonderkuil niet gebruikt mag worden. Duizenden guldens zijn nodig. Helpt eer het te laat is!"
- 1885 Door de strijd om de wonderkuil en de advertenties om steun, waarop giften binnenkwamen uit geheel Nederland, kreeg Volendam landelijke bekendheid. De publieke belangstelling was gewekt door de arrestaties. Het resultaat was dat journalisten naar Volendam kwamen om lokale gegevens te verzamelen, zodat de verhalen over de wonderkuil in alle dagbladen werden beschreven.
- 1887 Hein Tuyp en Pieter Keuken gingen naar Den Haag op audiëntie bij de minister in verband met de kwestie van de kuilvisserij.
- 1890 Strijd tot opheffing van het verbod om te vissen met de wonderkuil. Het gemeentebestuur van Edam stuurde aan de omliggende plaatsen, onder andere aan Monnickendam, brieven met het verzoek zich achter het standpunt van de Volendammers te scharen. Na vergeefse

pogingen in 1882 en 1885 gelukte het - vooral door toedoen van het kamerlid Rockers - om het visverbod met de wonderkuil op te heffen. De heer F. Rockers, lid van de Tweede Kamer namens de Rooms-Katholieke Staatspartij, kreeg een zilveren voorstelling van twee botters met een dwarskuil uit erkentelijkheid dat hij ervoor gezorgd had dat het verbod op het vissen met het kuilnet opgeheven werd. Dit kunstwerk bevindt zich nu in het Scheepvaartmuseum te Amsterdam. Sinds die tijd zagen de Volendammers het belang in om te gaan stemmen. Bij iedere verkiezing gingen zij trouw naar de stembus, waar zij zich ook bevonden. Zelfs uit Den Helder of IJmuiden kwamen ze om te stemmen en allen brachten hun stem uit op de RKSP, later KVP genoemd.

- 1892 "Spiering is vis, als er anders niets zeiden de Volendammers. Het bracht niet veel op en bedroeg 4% van de geldelijke opbrengst. De Volendammers visten met kuilnetten op de Zuiderzee en met hoekwant op de Noordzee. Dezelfde vissers konden met beide technieken goed overweg. In de winter van 1892 kon er wekenlang niet gevist worden. De beurzen van de vissers raakten leeg. Ten einde raad eisten de arme visserlui geld van de Vincentiusbeurs, omdat ze geen geld hadden om brandstof en voedsel te kopen. Het slot van het liedje was dat men aan hun eis tegemoet kwam, om erger te voorkomen. Kort daarna werd het reglement van de Vincentiusbeurs veranderd en kwam erin te staan dat dit soort uitkeringen nooit meer werd toegestaan.
- 1896 Scheepsramp op de Noordzee. Zeven Volendammers verdronken op zee. Na die tijd werd er door de Volendammers alleen op de Zuiderzee gevist.
- 1899 Rijksvisafslag te IJmuiden
- 1900 Vlootschouw op de Zuiderzee: Volendam deed mee met 200 botters. Hare Majesteit Koningin Wilhelmina kwam bij Hein Tuyp aan boord. Aaltje Buijs en Antje Mol boden koningin Wilhelmina bloemen aan.
- 1901 Opening van de visafslag aan de Ruiterkade te Amsterdam. Hier vestigde zich de aanvoer- en afslagmarkt voor de handelslui.
- 1901 Oprichting gemeente-visafslag te Volendam. Steeds meer Volendammers verlieten de Noordzee om op de Zuiderzee te gaan vissen. De vis ging nu naar de visafslag te Volendam.
- 1918 Oprichting coöperatieve visafslag te Volendam door de Vincentiusbeurs op initiatief van Jaap Klz. Zwarthoed (Doede) en Bruin Ksz. Kwakman.

1933 De Zuiderzee werd afgesloten met de Afsluitdijk. In de jaren daarna werden grote delen van het IJsselmeer drooggemaakt

Bronnen:

Streekarchief Purmerend: Oud Archief Edam: Resolutieboek van Edam 'Eigen Haard', J. van Hoogstraten, 1885

Geschiedenis van de Zuiderzeevisserij, Y.N. Ypma, Amsterdam, 1962

Volendam, ontstaan en geschiedenis, Bruin Schilder, Volendam, 1975

Volendammers op Terschelling in 1882, artikel uit Tagrij, 1979

Van Gaand en Staand Want, Peter Dorlijn, 1980

Tijdschrift 'De Negentiende Eeuw' een artikel van Hans Frstener, 1993
Het net en de wet, Jaap Kerkhoven, Amsterdam, 1994.

Eigen Aanvullingen.

Gelderse Kade / Nieuwmarkt.

Hobbelschuiten aan het lossen van vis aan de Gelderse Kade.

Hobbelschuiten zijn te herkennen aan de brede boorden die er o.a. voor zorgen dat tijdens het hobbelen de vis niet overboord gaat. Hobbelen gebeurt om zuurstof in het water in de boot van zuurstof te blijven voorzien. Het water in de grachten was te vies om de vissen in manden buitenboord in leven te houden. Op de voorgrond de vismarkt en achtergrond rechts de Sint Anthoniewaag / oude Sint Anthoniepoort aan de Nieuwmarkt.

Vismarkt bij en de Gelderse kade.

Sint Antoniewaag en vismarkt bij de Nieuwmarkt en de Geldersekade.
Vervaardiger Rol... Meer informatie

De Gelderse Kade richting de Vismarkt en daar rechts achter de Waag. De Vismarkt is inmiddels afgebroken en de Nieuwmarkt is overgebleven. Let op de overkluizing onder de Vismarkt van de Gelderse Kade naar de Kloveniersburgwal.

link Youtube slopen Vismarkt in 1939

Nieuwmarkt met de Waag en de Vishal / Vismarkt (gesloopt in 1939).

Vismarkt / Vishal bij de Nieuwmarkt / Gelderse Kade. Links enkele hobbelschuiten om mee te hobbelen om de vis in het water in de boot vers te houden. Deze schepen hebben extra brede borden zodat bij het hobbelen de vis niet uit de schuit kan hobbelen..

Andere teksten vanuit NOM-documenten

Gesnurk is hier in de 19e eeuw de palingsound.

Volendammer palingverkopers die overdag met hun waar in Amsterdam leuren, overnachten 6 dagen per week in eenpersoonshutjes zoals deze, aan de noordoever van het IJ. Rond de eeuwwisseling staan er zo'n dertig. Gerrit Vlak woont maar liefst 66 jaar lang in deze hut. Comfortabel is het bepaald niet. Geen stoelen, geen tafel en geen sanitair. Gerrit zit op de grond en slaapt in een kleine bedstee achterin de hut. Verder kan er wel wat gestookt worden, afgaande op de kleine schoorsteen. De palingleurders brengen alleen de zondagen thuis in Volendam door. In 1902 (*er worden her en der diverse jaartallen genoemd, meestal 1918, jaar dat hij er uitging*). worden deze Spartaanse onderkomens onbewoonbaar verklaard. Bij overplaatsing van de hut naar het museum bestaat de inventaris uit een scheepsklok, een waterketel, een koffiekkan, een broodtrommel, een matras, vier dekens, twee kruisbeelden en een spiegel. De inventaris is gedurende WOII verdwenen.

Waterlandsarchief

Zie ook: [link](#)

Volendammer palingleurders en visverkopers die overdag hun koopwaar in Amsterdam uitventten, logeerden zes dagen per week in een palingleurdershut in Amsterdam Noord. In 1902 werden de hutten onbewoonbaar verklaard. Gerrit Vlak, de oud bewoner van deze hut, verbleef er meer dan 66 jaar. De zondagen werden meestal doorgebracht in Volendam. Luxe en comfortabel kan het verblijf in de hut niet geweest zijn. Er was geen sanitair en meubilair was er ook niet. Een vuurtje maken kon gelukkig wel.

Vlnr.:

Gerrit Vlak (Ger van Jan Heere), 30 jaar oud, vissersknecht, geboren op 06-11-1839 te Volendam, overleden op 27-03-1929 te Volendam op 89 jarige leeftijd. Gerrit Vlak was kramer of parlevinker: Hij verkocht noodzakelijke levensbehoefte aan de Noordzeevissers. In een Couplet van de "garnkwak" wordt hij genoemd als wordt gezongen: "...kom je zaterdag bij Martien, dan zeggen ze ai je Gerritje gezien". Dat kwam omdat Gerrit nooit iets opschreef en zaterdags in de herberg, bij Martien Spaander, met zijn klanten afrekende. Ook met een slokje op vergat Gerritje niets. Hij was de oudste inwoner van Volendam, zoon van Jan Vlak (Jan Heere) en Bregje Kieft. Gehuwd op 30 jarige leeftijd op 01-05-1870 te Volendam met Geertje Molenaar 34 jaar oud, ging door voor een Kol. geboren op 06-11-1835 te Volendam, overleden op 16-05-1891 te Volendam op 55 jarige leeftijd, dochter van Jan Molenaar en Geertje Sier.

Geertje was eerder gehuwd op 11-01-1857 met Evert Smit (De Poei), 26 jaar oud, visser, geboren op 15-10-1830 te Volendam, overleden op 28-04-1868. Verdronken bij Vlieland, begraven op 26-06-1868 te Volendam. Zijn schip heette: 'De 3 gezusters' (Derde zuster is waarschijnlijk Grietje), geboren op 28-04-1868, maar daar is voor de rest niets van bekend.

Thames Guyt (Thames van Heintje Karse), visser, geboren op 17-06-1846 te Volendam, overleden op 25-09-1918 te Volendam op 72-jarige leeftijd, zoon van Thames Guyt en Neeltje Schilder Gehuwd (1) op 23-jarige leeftijd op 15-08-1869 te Volendam met Grietje Pooyer, 22 jaar oud, geboren op 23-03-1847 te Volendam, overleden op 30-01-1881 te Volendam op 33-jarige leeftijd, dochter van Jan Pooyer en Aaltje Klepper. Gehuwd (2) op 36-jarige leeftijd op 09-09-1882 te Volendam met Aaltje Smit (Aaltje van het Dijkie), 28 jaar oud, geboren op 20-11-1853 te Volendam, overleden op 12-05-1935 te Volendam op 81-jarige leeftijd, dochter van Cornelis Smit (Smitje) en Jannetje Kwakman.

Jacob Schilder (Baasoog), visser, geboren op 18-11-1841 te Volendam, overleden op 21-03-1929 te Volendam op 87 jarige leeftijd, zoon van Jacob Schilder en Trijntje Tol. Gehuwd op 27 jarige leeftijd op 20-06-1869 te Volendam met Aaltje Pooijer, 26 jaar oud, geboren op 05-12-1842 te Volendam, overleden op 10-08-1917 te Volendam op 74 jarige leeftijd, dochter van Jan Pooijer en Aaltje Klepper.

Foto) Aan den buitenrand van Amsterdam. — Langs Tolhuis over Buiksloot naar Nieuwendam. (A. J. W. de Veer. Gezicht op een van de weinige overgebleven hutwoningen met den 76-jarigen Volendammer visscher Gerrit Vlak, die er reeds 66 jaar in woont en zijn kost verdient door nu en dan visch te venten en de behulpzame hand te bieden in de omliggende jachthaventjes.

Gerrit Vlak aan de Laanweg in 1914 met achter hem het gemaaltje.

Tekst bij de foto:

Foto) Aan den buitenrand van Amsterdam. -- Langs Tolhuis over Buiksloot naar Nieuwendam. (A. J. W. de Veer). Gezicht op een van de weinige overgebleven hutwoningen met den 76-jarigen Volendammer visscher Gerrit Vlak, die er reeds 66 jaar in woont en zijn kost verdient door nu en dan visch te venten en de behulpzame hand te bieden in de omliggende jachthaventjes.

*Laanweg met hutten Volendamse Palingleurders.
Gezien vanaf Westelijke Kanaaldijk. Hut Gerrit Vlak in het midden.*

*Buurtschap (Vinkenbuurtje) aan de Laanweg in Amsterdam-Noord met
kleine huisjes van Volendamse palingverkopers, anonymous,
ca. 1910 - c. 1930, Bron Rijksmuseum*

genealogieonline.nl

Gerrit Vlak, getrouwd met Geertje Molenaar en samen kregen ze vijf kinderen en twintig achterkleinkinderen

genealogieonline.nl/stamboom-vlak/I42.php

geheugen.delpher.nl

Volendammer visverkopers aan de overkant van het IJ, bewoners van de hutjes bij het Tolhuis op de Laanweg, Amsterdam, 1912. De visverkopers varen de vissers op de Zuiderzee (IJsselmeer) tegemoet om een deel van de 's nachts gevangen vis op te kopen om deze in de stad aan de man brengen. De oude visser in Volendammer streekdracht heeft er drieënzestig jaar gewoond. Op de met Nederlandse vlaggetjes versierde hut vooraan hangt een bord met de tekst 'Schoenmaker'. De hutjes staan op het punt om afgebroken te worden.

De persoon rechts is Gerrit Vlak en zijn huisje staat helemaal rechts met de deur open

Izi.travel/nl

Toeristische site met als doel om steden, musea en hun verhalen te verbinden met reizigers die de wereld op een nieuwe, innovatieve manier willen verkennen. [Link Tolhuis](#)

Elke vrijdagochtend vanaf een uur of vier verschenen de vissers met hun twee tot drie honderd bidders op het IJ om de vangst te verkopen aan de Jordanezen, die dan met honderden bootjes klaar lagen om de vis verder te transporteren naar de vier grote vismarkten en de garnalenpellerijen.

Om de chaos die dat alles op het IJ veroorzaakte, enigszins in goede banen te leiden, waren er de tolhuisleggers: Volendammers die achter het toenmalige pretpark Het Tolhuis een hutje gebouwd hadden om van daaruit de bestellingen van de Jordanezen te noteren, uit te voeren en af te rekenen. Er was daar tegen 1900 zo een soort illegaal hutdorpje ontstaan waar zich soms ook hele Volendamse gezinnen zich gevestigd hadden. Zij lieten hun kinderen dan in Amsterdam-Noord naar school gaan.

Kort na 1900 verbood de gemeente Amsterdam visverkoop op het IJ. De scheepvaart had last van al die bidders en het was ook om hygiënische redenen niet langer verantwoord: de grachten waren zo vervuild geraakt, dat de garnalen zelfs de korte tocht naar de markt of de pellerijen niet meer overleefden. De Volendammers

pasten zich onmiddellijk aan aan de nieuwe situatie: ze stichtten een eigen visafslag, er kwamen eigen garnalenpellerijen en er kwam een ventersboot (later auto's) om de vis en het groeiende aantal venters, w.o. ook oud Tolhuisleggers, elke werkdag heen en terug naar Amsterdam te brengen. Het Tolhuisleggersdorp ontvolkte en verkrotte en werd tenslotte opgeruimd, toen men het terrein in 1913 nodig had voor de eerste Nederlandse tentoonstelling op scheepvaartgebied (ENTOS). Alleen het hutje van Gerrit Vlak bleef bewaard en staat nog steeds als palingleurdershut in het Openluchtmuseum in Arnhem.

13. Volendammer palingleurdershut, Amsterdam-Noord, ter plaatse vóór de afbraak

Deze foto staat ook in het boek 50 jaar Openluchtmuseum, afb. 13 als een hutje uit Amsterdam-Noord, maar het is niet hetzelfde hutje dat wij als een grotendeels gereconstrueerde hut (van Gerrit Vlak) in het museum hebben staan.

De onderdelen zijn duidelijk anders. Als je foto's vergelijkt zou ons huisje van Gerrit Vlak het huisje zijn dat er rechts achter staat.

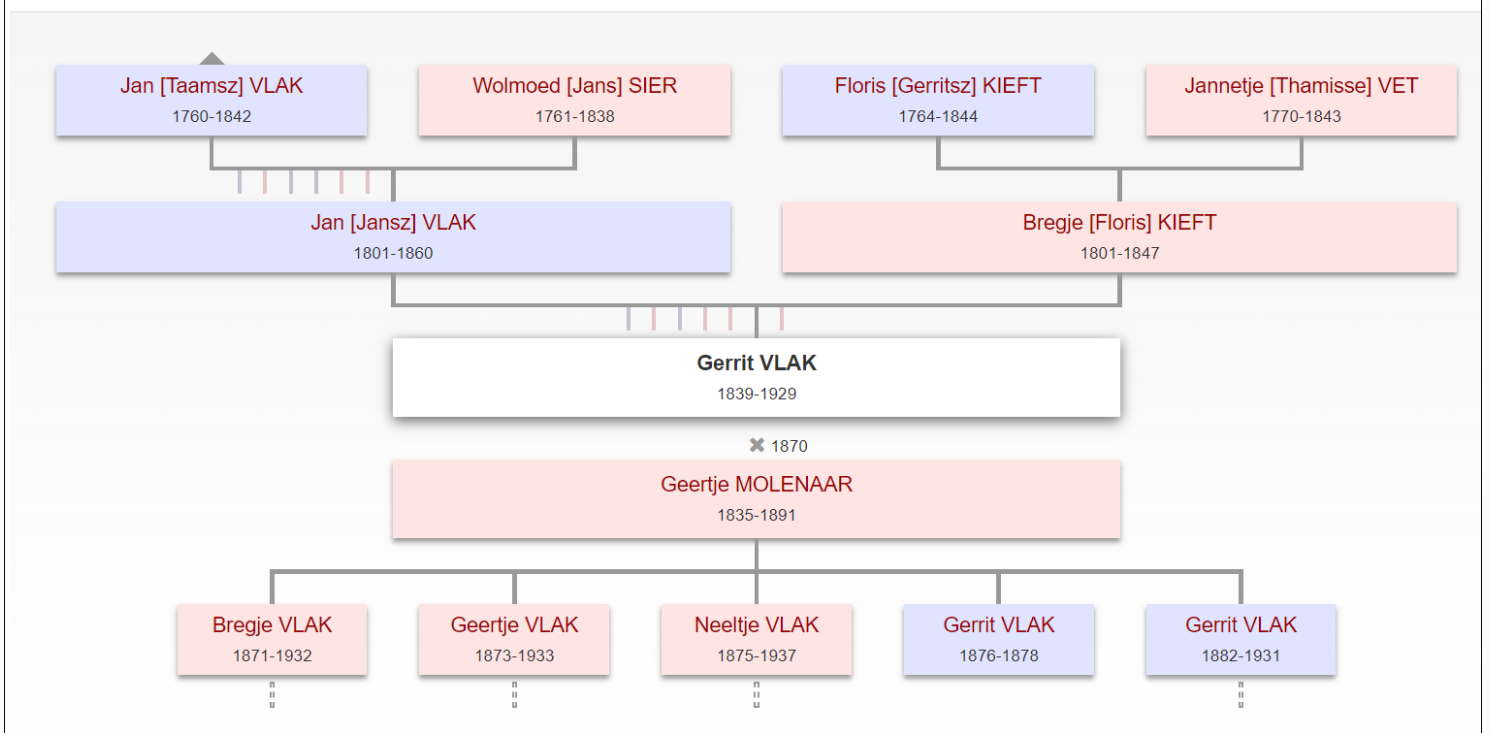

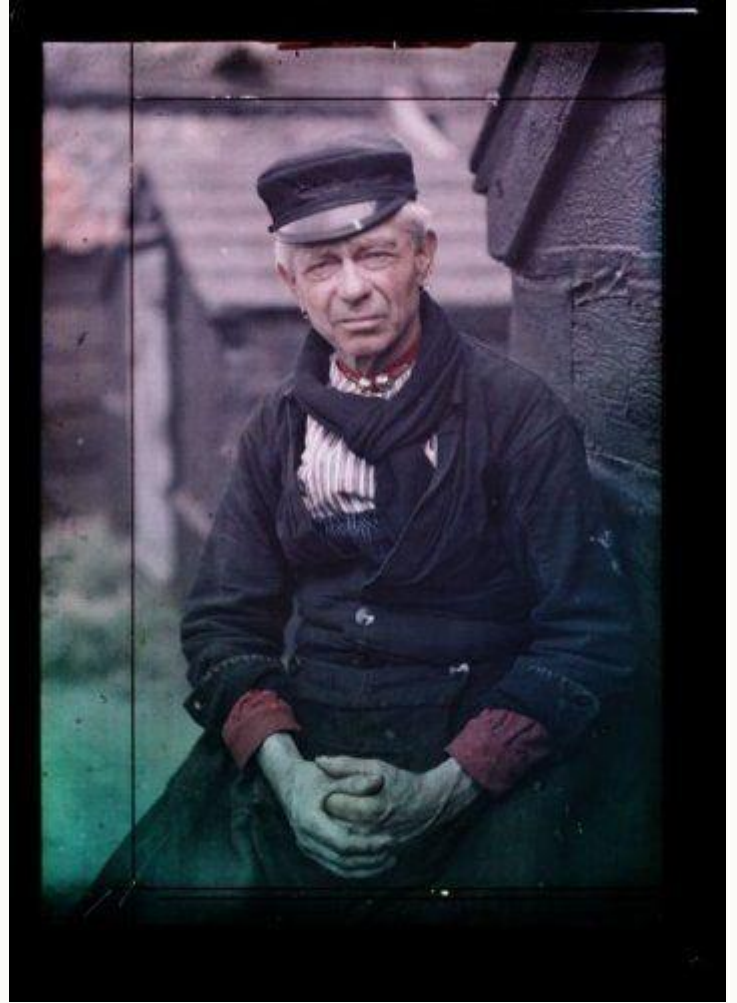
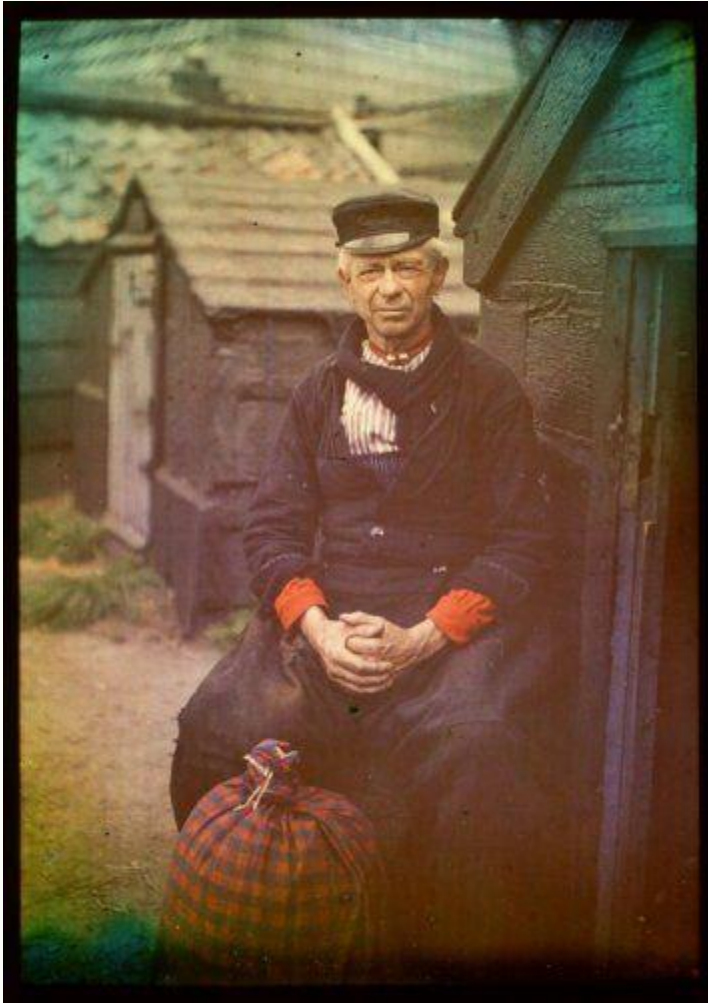
Gerrit Vlak voor zijn hut op het Tolhuisterrein

Deel van de stamboom van Gerrit Vlak:

[link](#)

Voorouders (en nakomelingen) van Gerrit VLAKE

*Een Volendammer palingventer in klederdracht voor zijn hutje. ca 1915 Bernard F. Eilers, Gemeente Amsterdam Stadsarchief
(Deze palingventer is de bekende Gerrit Vlak.)*

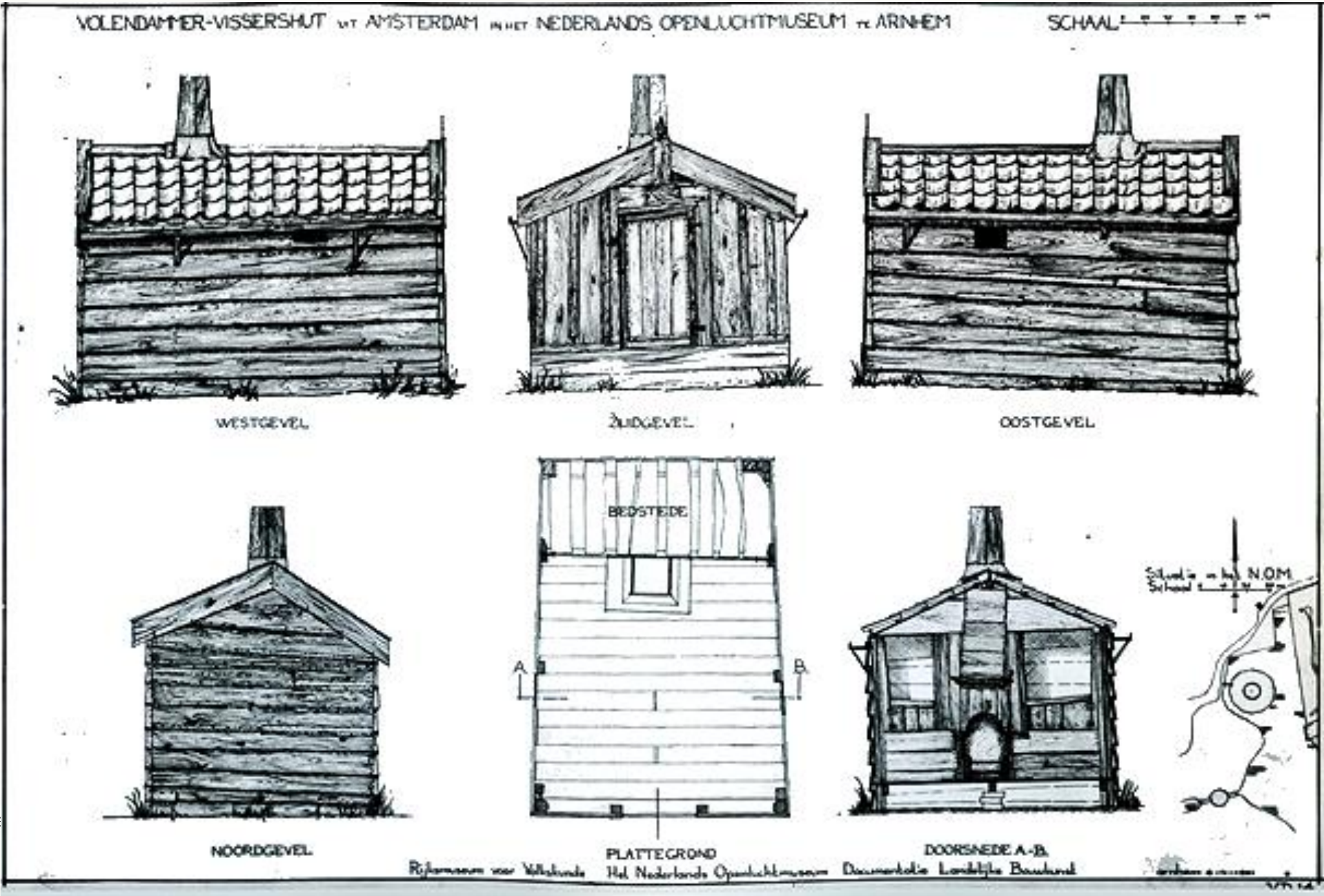
Buiksloterham over Amsterdam 30 Sept. 1846

Twee oude schepen verbouwd tot visserswoningen in de Buiksloterham achter het Tolhuis. Getekend door J. F. van Deventer. Eén van de 'woninkjes' is door de Gemeente Amsterdam geschonken aan het Nederlands Openluchtmuseum te Arnhem.(?) [Link bron](#)

De woonschepen op het terrein van de voormalige vissershaven achter het Tolhuis getekend door P.L. Dubourcq. [Link bron](#)

Archief NOM map palingleurdershut

Reade

ca. 1900 repro "Over het IJ"

De tweede van de achterste rij hutten werd bewoond door de Volendammer visventer Gerrit Vlak. Deze foto werd gepubliceerd in 1910 in een onbekende krant met de oproep om "dit typische volkje aan het werk te zien! Op den rijpdag maakte ons tafreel een schilderachtig effect!"

Zelfde locatie. Tweede hut van rechts hut van Gerrit Vlak.

Bron volgende twee afbeeldingen: Beeldbank gemeentearchief Amsterdam.

Gerrit Vlak voor zijn hut.

De hut op de eerste locatie langs het pad van Beuningen naar Tolhuis Midlaren, naast de eerste plaggenhut. In 1953 naar de noordkant van de vijver achter de Paltrokmolen geplaatst

Samengesteld interieur om een beeld van de inrichting te geven. Rond 1960

Op museum:

Lang was het zo (waar?)

nu is het zo

Vroeger & Nu

De eerste 'viswinkel' van de Volendammers.
(Foto: verzameling Mw. A.M.P. Nauta-Meljn)

Volendammer Vishandel

Bovenstaande houten hut was één van de bouwsels die langs de Buiksloterweg stonden richting Tolhuispont. Door de week woonden er Volendammer visventers in. De vis werd per schip in Amsterdam afgeleverd en met de handkar in de stad uit gevent. Op zaterdagmiddag zullen de gezinshoofden met het verdiende geld met de boot naar Volendam gegaan zijn. Bekend is geworden dat Gerrit Vlak daar gebivakkeerd heeft vanaf 1848 tot 1914. Dat moet dus vanaf het droogvallen van de Buiksloterham geweest zijn. Toen in 1888 de stoomtram van Amsterdam-Noord naar Edam/Volendam ging rijden zal er verandering gekomen zijn en werd de reis Volendam - Amsterdam Noord een stuk makkelijker. Maar er zullen ook visventers met deze door de weekse huisvesting tevreden geweest zijn, want deze hut die in het Openluchtmuseum in Arnhem staat is daar pas in 1918 neergezet. De hut heeft een pannendak en een stookplaats en is nog te zien in Arnhem. Er hebben ongeveer tien van deze hutten gestaan. De afmetingen van de gefotografeerde hut zijn 3,20 * 2,20 meter en 1,80 hoog.

Tegenwoordig zijn de Volendammer viswinkels een begrip in grote delen van het land, en niet meer alleen in Amsterdam Noord. Ze maken het ons duidelijk door het op het raam te schilderen, gevolgd door een voor ons herkenbare Volendamse familienaam. Ook op de markt zijn ze aanwezig. Misschien kopen ze de vis wel gezamenlijk in en zit er structuur in het visbedrijf van Volendam.

Maar het begon heel eenvoudig in de klei, in tochtige hutjes vlakbij de Tolhuispont in Noord. Volendammers zijn echte doorzetters.

Tekst: Dick Reedijk

De tegenwoordige Volendammer Viswinkel, op maandag

Uit:
Bedakkertje
Informatieblad Sint Nicolaashof
Los exemplaar € 4,00
Zomer 2021

Tekst bij foto:
Vroeger en nu

De eerste 'viswinkel' van de Volendam (Foto: verzameling Mw. A.M.P. Nauta-Meijn)

(Opm. Deze foto is van de hut op het museumterrein op een oude locatie, ook in NOM archief)

Volendammer Vishandel

Bovenstaande houten hut was één van de bouwsels die langs de Buiksloterweg stonden richting Tolhuispont. Door de week woonden er Volendammer visventers in. De vis werd per schip in Amsterdam afgeleverd en met de handkar in de stad uitgevent. Op zaterdagmiddag zullen de gezinshoofden met het verdiende geld met de boot naar Volendam gegaan zijn. Bekend is geworden dat Gerrit Vlak daar gebivakkeerd heeft vanaf 1848 tot 1914. Dat moet dus vanaf het droogvallen van de Buiksloterham geweest zijn. Toen in 1888 de stoomtram van Amsterdam-Noord naar Edam/Volendam ging rijden zal er verandering gekomen zijn en werd de reis Volendam - Amsterdam Noord een stuk makkelijker. Maar er zullen ook visventers met deze door de weekse huisvesting tevreden geest zijn, want deze hut die in het Openluchtmuseum Arnhem staat, is daar pas in 1918 neergezet. De hut heeft een pannendak en een stookplaats en is nog te zien in Arnhem. Er hebben ongeveer tien van deze hutten gestaan. De afmetingen van de gefotografeerde hut zijn 3,20 x 2,20 meter en 1,80 hoog.

Tegenwoordig zijn de Volendammer viswinkels een begrip in grote delen van het land, en niet meer alleen in Amsterdam Noord. Ze maken het ons duidelijk door het op het raam te schilderen, gevolgd door een voor ons herkenbare Volendamse familienaam. Ook op de markt zijn ze aanwezig. Misschien kopen ze de vis wel gezamenlijk in en zit er structuur in het visbedrijf van Volendam.

Maar het begon heel eenvoudig in de klei, in tochtige hutjes vlakbij de Tolhuispont in Noord. Volendammers zijn echte doorzetters.

Tekst: Dick Reedijk

[Verdere linken rond deze reader.](#)

Informatie over de oude visafslag in Volendam, [link](#)

Veel foto's haven Volendam en vaak informatie, [link](#)

Over het gebied rond de Buiksloterham, de Volewijkenlanden: [link](#)

Verdwenen beroep van hobbelijongens, [link](#)

Het vergeten beroep van hobbelijongens, [link](#)

Scheepstypen en scheepsbegrippen (o.a.), [link](#)

De vismarkt bij de Dam te Amsterdam met het Stadhuis en de Waag op de achtergrond, [link](#)

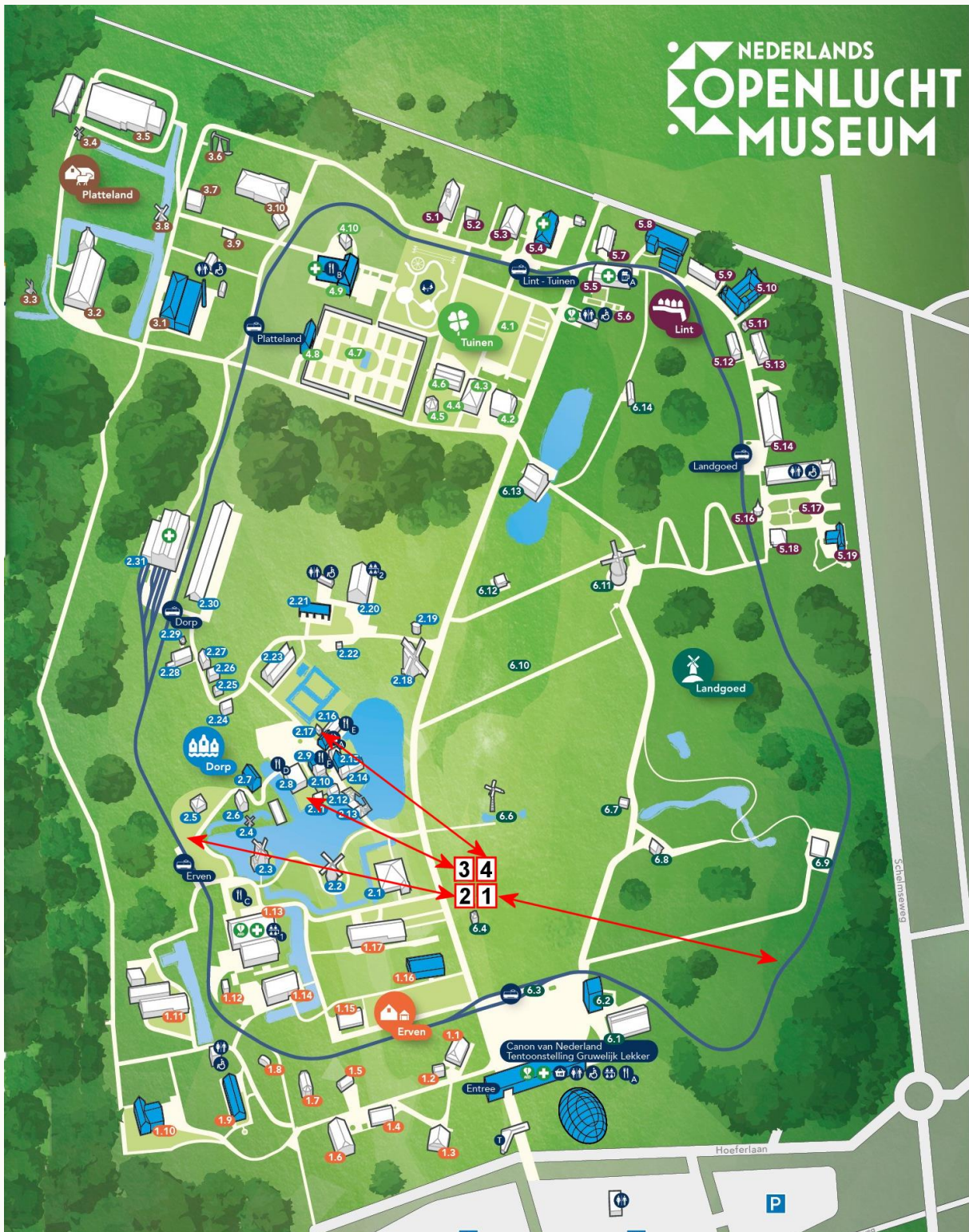
Markten in Amsterdam, [link](#)

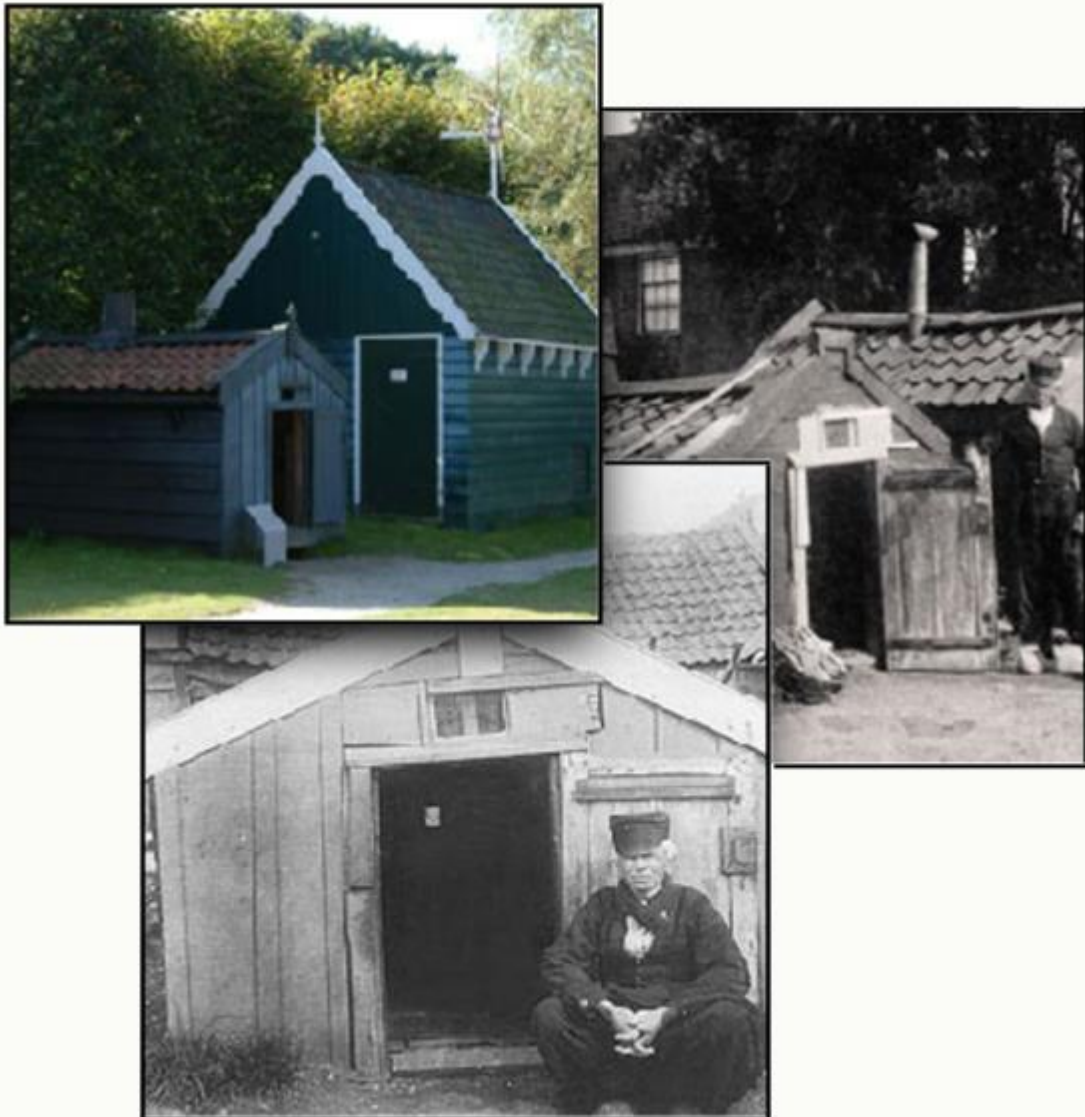
In het voorgaande is steeds gesproken over het Tolhuisgebied, het gebied aan de overkant van het IJ bij het Centraal Station waar het oude hoofdkantoor van Shell staat. De volgende link geeft meer expliciete informatie over dat gebied op de website "[geschiedenis-van-amsterdam-noord.nl over het Tolhuis](#)"

Veel artikelen over Amsterdam Noord, [link](#)

Korte info Amsterdam-Noord: [link](#)

Locaties in het museum in de loop der jaren:

Welke locatie?

Voorkomende sloopstypen.

Blazer, [link](#)

Grondel / grundel, [link](#)

Punter, [link](#)

Kwak (Volendammer), [link](#)